

Dil Ölümü Bağlamında Kayseri’de Yaşayan Uygur Türk Toplumu

Yard. Doç. Dr. Ferhat KARABULUT*

Özet: Canlı bir organizma gibi doğup gelişebilen dil, yaşaması için uygun şartlar ortadan kalkınca varlığını devam ettirme şansını yitirir. Çin devleti tarafından uzun zamandır uygulanan politikalar neticesinde, Doğu Türkistan’da yaşamakta olan Türklerin bir kısmı anavatanlarını terketmek zorunda kalmıştır. Bir kısım Uygur Türkü de, Türkiye’ye gelerek Kayseri’ye yerleşmiştir. Bu çalışma 1965 yılından beri Kayseri’de yaşamakta olan bu küçük Türk toplumunu ve konuştukları ana dillerini, dil ölümü bağlamında incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Uygur Türkçesi, Uygur Türkü, Doğu Türkistan, Kayseri, Dil Değiştirme, Dil Ölümü

Giriş

1995 yılında İngiltere’de temelleri atılan Tehlikedeki Diller İçin Kuruluş (Foundation for Endangered Languages), çıkardığı gazetenin ikinci nüshasında, dünyadaki dillerin içinde bulunduğu durumu tespit ettikten sonra, şöyle bir özetleme yapar. *“Dünya dillerini tetkik eden dil bilimciler dünya dillerinin yarından fazlasının can çekişen (moribund) yani etkin ve sağlıklı bir şekilde gelecek kuşaklara aktarılamayan diller, sınıfına dahil olduğunu tespit etmişlerdir. Biz ve çocuklarımız öyle bir zamanda yaşıyoruz ki büyük bir ihtimalle iki nesil sonra pek çok dil ölmüş olacaktır (Crystal 2000: VIII).*

Bir kaynaktan çıkmış olan toplumların dilleri, farklı mecralarda gelişip farklı sözlüklere sahip olunca ve ses, şekil ve cümle yapılarında farklılıklar oluşunca, karşılıklı anlaşılabilirlik oranı önemli ölçüde düşer. Dillerde yaşanan değişim, bölünme ve zayıflamalar, toplumların sosyo-ekonomik ve siyasî yapılarında meydana gelen değişmelere paralel olarak gerçekleşir. Tarih içinde, yeryüzündeki dillerde görülen ayrışma ve farklılaşmalar devam ederken, bazan aynı kaynaktan doğup, uzun süre birbirinden uzak kalmış olan diller, tekrar karşılaşmış, birbirleriyle temas kurarak karşılıklı etkileşim içerisine de girmiştir.

* Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, / MANİSA

İnsanlar tarih içinde, savaş, soykırım ve kuraklık gibi afetlerden; ticaret veya yeni yerler keşfetme arzusu gibi nedenlerden dolayı, çoğu zaman bulundukları yerleri terk etmişler, farklı kültürlerle komşu olarak veya onların bünyelerine yerleşerek yaşamayı seçmişlerdir. Bulundukları topraklardan göç etmek zorunda kalan topluluklardan biri de Doğu Türkistan Türklerinden olan Uygur Türkleridir.¹ Çin'in işgalci ve baskıcı uygulamaları sonucunda, bu bölgede yaşayan Uygur Türklerinden bir grup insan, anavatanlarını terk ederek, Türkiye'de ikamet etmek durumunda kalmıştır. Şüphesiz bu küçük topluluk, ana bünyeden kopan canlı bir organizma gibi, bütün aslı özelliklerini (yerli kültürü ve onun taşıyıcısı olan ana dilini) de beraberinde taşımıştır. Ancak bu göç hareketi aynı zamanda ana dili adına sonun başlangıcı anlamına da gelmektedir. Çünkü, "yeryüzünde bir kültür taşıyıcısı olan ve bölünüp küçülen her dil büyü-yüp serpilme, yeniden güçlü dil haline dönme imakanına her zaman kavuşmamıştır." (Craig 1993: 21)

Bu çalışma, evrensel bir gerçek olan dil ölümü² olgusu ışığında, Kayseri'de ikamet etmek durumunda kalan Uygur Türk toplumunu incelemektedir. Asya'da, yüzyıllarca tek bir dil halinde yaşamış ve tarihî-coğrafi sebeplerden dolayı, sonraki yüzyıllarda bölünerek Genel Türk Dili'nin lehçeleri durumuna gelmiş olan Türkiye Türkçesi (TT)³ ve Uygur Türkçesi (UT)⁴, Anadolu'da farklı şartlarda yeniden karşılaşmıştır. Bu karşılaşma ve meydana gelen birliktelik, hiç kuşkusuz yüzyıllar öncesinde olduğundan farklı şekilde gerçekleşmiştir. Bu olay, ayrılmış ve birbiri ile uzun yıllar temas kurmamış, bu yüzden bazı önemli değişimlere⁵ uğramış iki kardeş dilin buluşması şeklinde cereyan etmiştir. Bu yüzden ortaya çıkan durumdan ve geline sonuçtan, dil ölümü gerçeğine ulaşmak biraz zor ve dramatik olacaktır.⁶ Bugün Doğu Türkistanda konuşulan UT, kendinden kopmuş bir parçayı, TT'nin bünyesinde eritme gibi bir durum ile karşı karşıya gelmiştir.⁷ Bu durum elbette bütün Uygur Türk dili varlığını ve topyekün Uygur Türklerini içine almamaktadır. Biz özel olarak, Kayseri'ye yerleşen topluluğun beraberinde getirdiği dilin, nasıl ve hangi koşullarda tehlikeye düştüğünü ve bu dili ne tür bir sonun beklediğini göstermeye çalışacağız. Amacımız her zamankinden daha çok önemseydiğimiz Türk dili ailesinin maruz kaldığı bazı özel durumlara dikkat çekmektir. Evrensel bir kabul olduğu için bu çalışmada Uygur Türk lehçesi yerine doğrudan Uygur Türkçesi kavramını kullanacağız.

Çalışmamızda üç alana vurgu yapacağız: 1. Dil ölümünün evrensel boyutu, 2. Dil teması ve neticede gelen dil değişimi ve dil ölümü hadisesi, 3. Kayseri Uygur toplumunun sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı ve bunun ana dile etkisi. Bir toplumun tarihî, sosyal, siyasî ve ekonomik yapısına sıkı sıkıya bağlı olan dil olgusu, elbette bu dil dışı unsurlardan soyutlanamaz ve bunlardan bağımsız tahlil edilemez.⁸ Bu yüzden Uygur Türklerinin ve diğer toplulukların dillerini, birtakım dış ve iç sebepleri tespit ederek incelemekte ve bazı özel şartları irdelemekte yarar olduğu kanaatindeyiz.

Dil Ölümünün Evrensel Boyutları

Yüzyıllardır insanoğlu pek çok yeni dilin doğuşuna ve mevcut dillerin bölünerek farklı dil ve lehçelere dönüşmesine şahit olmuş,⁹ bu arada kendisi de bu değişim ve dönüşümlerde birinci derecede rol almıştır. Mevcut dillerdeki bu değişimler ve sonuçta meydana gelen bölünmeler, dünya dillerinin sayısını artırmış, yeni dil gruplarının ve dil ailelerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Eğer belli bir dile dışarıdan müdahale edilmezse ya da mevcut bir dili konuşan insanların sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasî yapılarında bir değişim meydana gelmezse, o dil, büyük ölçüde yaşamaya devam eder. Her zaman ve zeminde diller ve o dilleri konuşan toplumlar, doğal seyrine bırakılmış olsalardı dünya dillerinin mevcut sayısı değişmezdi veya dillerin sayısında her geçen zaman diliminde sürekli bir artış görülürdü. Fakat genelde toplumlar durağan değil, değişken bir yapıya sahip oldukları için, canlı bir organizmaya benzeyen dil de değişmek zorunda kalmaktadır. Başka bir deyişle, her ne kadar yeryüzünde yeni doğan lehçelere (geleceğin müstakil dillerine) şahit oluyorsak da kaybolan, yok olan dillere de rastlıyoruz. Dilin doğuş sürecinde karşımıza çıkan doğal veya insan kaynaklı etkenler, dilin kaybolma sürecinde de başka boyutlarda ve başka şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal hadiseler genelde sebep-sonuç ilişkisi ile birbirine bağlanır. Bu anlamda bazı soruları hem ayrı ayrı hem de birbiriyle bağlantılı bir şekilde sormak ve cevaplamak gerekmektedir. Dil ölümü ile neyi kastediyoruz? Bir dilin ölmesi için gerekli olan şartlar nelerdir? İnsanoğlu konuşmayı unutmadığına veya terketmediğine göre nasıl oluyor da dil, canlı bir organizma gibi ölebiliyor veya artık kullanılmaz hâle gelip unutulabiliyor? Dil ölümü ile dil değişimi arasındaki ilişki nedir? Dil ölümü ile kültürel kimlik ve toplumsal bilinç kaybı arasında nasıl bir bağ vardır?

Yeryüzünde belli bir süre varlığını sürdürmüş olan bir dilin, değişik sebeplerle ortadan kalkması olayına, *dil ölümü* adı verilmektedir. Dil bilimciler, bir dil “doğal konuşanı ölürse ortadan kalkar.” (Trask 1996: 324) veya herhangi bir sebeple bir dil, “hiç kimse tarafından konuşulmuyorsa ölür.” (Crystal: 2000, p.1) yargısında bulunuyorlar. “Bir dilin ölmesi, o dili kullanan toplumun konuşmayı unutması ile değil, toplumsal ve siyasal sebeplerden dolayı o dilin (eski dilin) başka bir baskın dil (yeni dil) tarafından zaman içerisinde yavaş yavaş kullanım dışına itilmesi ve etkisizleştirilmesi ile açıklanır” (Aitchison 1981: 209). Yani herhangi bir dilin ölmesi için iki şart gereklidir: ya o dili konuşan herkesin ortadan kalkması, yani ölmesi (biyolojik ölüm); ya da insanların başka bir dili doğal iletişim ve anlaşma aracı olarak tercih etmesi (language shift) gerekmektedir. Dil teması (language contact) neticesinde gerçekleşen ikinci hadise, baskın bir dilin zayıf bir dili etkileyerek zamanla ortadan kaldırmasıyla neticelenir. Peki bu nasıl gerçekleşir? Johanson bu ikici

durumu şöyle özetler: “Diller, kendilerine ihtiyaç duyulmadığı; yani ailelerin bu dili kendi çocuklarına aktarmak için çabalamalarını gerektirecek yeterli sosyal işlevleri kalmadığı zaman yok olup giderler” (Johanson 2002: 42). Johanson, bunun sonucu olarak genç kuşağın ana dili yerine baskın veya prestijli dili tercih edeceği, genç kuşağın öğrenmediği dilin zamanla ortadan kalkacağı uyarısını da yapar.¹⁰ Bu kaçınılmaz ölümler bu tür genel nedenlerle birlikte, pek çok bölgesel yani özel nedenlere de dayanmaktadır. Biz bu kısa çalışmamızda bütün genel ve özel sebepleri elbette sayamayız, ama bazı bölgesel saptamalarda bulunabiliriz.

Dil Ölümü Sürecinin İşleyişi

İçerisine insan unsurunun karıştığı dil ölüm süreci iki türlü işler. Her iki durumda da en az iki kültürün karşılaşması gereği vardır.¹¹ Birincisinde savaşlar ve işgaller sonucunda ortaya çıkan sosyo-kültürel, siyasî ve askerî çatışma, ikincisinde dışarıdan gelen baskılar nedeniyle veya değişik türde tezahür eden etkenler sonucunda meydana gelen göçler ve farklı dillerle ilerleyen oranda meydana gelen sıcak temaslar söz konusudur.¹² Yani “iki farklı dil birbirine bitişik bölgelerde konuşulduğu zaman, bu iki dilin üyeleri birbirlerinin dillerine vakıf olabilirler ve hatta akıcı bir şekilde birbirlerinin dillerini öğrenebilirler. Bir başka durumda işgaller veya göçler neticesinde iki veya daha fazla dilin üyeleri tek bir topluluk içerisinde karışıp yaşayabilirler” (Trask 1999: 150). Bütün bunlar neticede büyük çaplı sosyal değişmelere ve demografik dönüşümlere sebep olabilir.

Bu iki sürecin ilkinde (işgalci veya düşman toplumların saldırısında) karşılaşma beklenmedik bir anda ve çok kısa bir sürede gerçekleşir. Karşılaşmanın bu şekilde hızlı ve ani olması nedeniyle meydana gelen çatışma, yenik, zayıf ve alıcı kültürün aleyhinde sonuçlanır ve alt dilin ölümü çok kısa sürede gerçekleşir. İkinci süreç ise daha çok göçler ve yer değiştirmeler sonucu ortaya çıkan kültürel temas ve dil teması ile şekillenir ve birinciye göre daha yavaş ve uzun zamanda gerçekleşir. Bu karşılaşmanın sonucu, başlangıçta alt dil aleyhinde olacak şekilde tahmin edilse de bazan farklı bir şekilde de olabilir. Ancak, dünya dilleri ile ilgili elimizdeki verileri incelediğimizde, herhangi bir bölgede çoğunluğu oluşturan hâkim toplumların, zamanla azınlık durumunda olan zayıf toplumların kültürlerini ve dolayısıyla dillerini silip attığını ve onların yerine yerleştiğini görürüz.¹³

Dil ölümlerini tetikleyen bu etkenleri dil bilimciler, iki ana başlık altında topluyorlar: a) *dış etkenler*: savaşlar, soykırımlar, doğal afetler ve bunların destekleyicisi siyasî, ekonomik, sosyal nedenler, b) *iç etkenler*: dış etkenler sonucunda ortaya çıkan sosyo-psikolojik durum.¹⁴ Doğal yapıları itibarıyla bu iki etken pek çok alt etkenleri içermekle birlikte asıl konumuz bölgesel ve Uygur Türk toplumuna özel olduğu için, biz burada, çalışma alanımız ile ilgili olan-

ları sıralamaya çalışacağız. Yine de, tarihî olaylara baktığımız zaman ‘yeryüzünde bir zamanlar var olan topluluklar neden yok oldularsa, diller de büyük oranda o yüzden yok olmuştur’ gibi bir genel saptama yapabiliriz. Bu yok oluşların dış ve iç sebepleri tarihçiler, sosyal bilimciler ve dil bilimciler¹⁵ tarafından ayrıntılı olarak inceleme konusu yapılmıştır.

Toplumda meydana gelen bazı sosyal olaylar (toplumsal bilincin değişime uğraması, kimlik çatışmaları veya şehirleşme gibi olgular), ekonomik bazı gelişmeler ve değişimler (işsizlik, kuraklık, şehre göç (urbanization), ülkedeki ekonomik darboğaz gibi etkenler), bazı kültürel olgular (değişen âdetler, fert ve toplumun yeni kimlikler edinmesi, üst kültürün alt kültürü hâkimiyeti altına alması ve baskı kurması gibi) ve politik yaklaşımlar (bazı devlet politikaları, yönetim anlayışında meydana gelen değişimler, veya siyâsilerin kişisel çıkarları gibi) toplumu değiştirip dönüştürürken dili de etkilemekte ve sonuçta dili öldürmekte ya da dil değişimi sonucunda, dil intiharı gerçekleşmektedir.

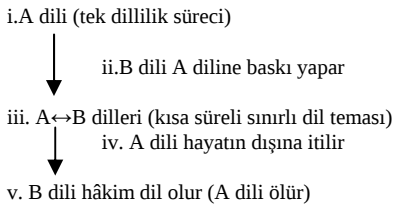
Dil Değişimi (Language Shift)

Sosyo-kültürel ve siyasî temaslar sonucunda topluluklar, komşu veya dış kültür dillerinden ödünçlemeler yaparlar. Bu, dünyada konuşulan bütün diller için geçerlidir ve kaçınılmazdır. Dil ödünçlemeleri doğal seyri içerisinde güçlü toplumların dillerinden zayıf toplumların dillerine doğru olur. Yani, pek çok bakımdan baskın olan toplumlar, zayıf toplumların dillerini etki altına almaya başlarlar. Bu etkileşim birincil olarak kelime alış-verişi şeklinde ortaya çıkar. Dil bilimciler buna ödünçleme (borrowing) adını verirler. Ana dilinin varlığına kayıtsız kalan insan, bir de onun önemini bilinç altında sıfırlama noktasına gelirse, ana dili, üst dilin (prestij dil veya itibarlı dil) kaçınılmaz baskısı sonucunda tanınamaz hale gelecektir. Ödünçlenen kelime sayısı ana dili tehdit edecek seviyeye gelirse, ödünçleyen dil (ana dili) için yabancı bir iklimde yaşama mecburiyeti ortaya çıkar, ki bu da sürgünde yaşayan bir toplumun hayatı algılamadaki hürriyeti kadardır. Başka bir deyişle kendi sosyal hakimiyet alanı içinde (kendi mahalle, köy, şehir, ülkesi v.b. içinde) sürgünü yaşamaya mahkum edilen dil, varlık sahnesinden çekilme gibi bir tehlike ile karşı karşıya kalır. Kelime ödünçlemeleri sonucunda dilin cümle yapısında da büyük ölçüde değişme meydana gelebilir. Buna bir de sosyal işlev eksikliğinden dolayı, ailelerin ilgisizliği eklenince sonuç kaçınılmaz olarak zayıf dilin aleyhine olur. Dil bilimcilerin önemle vurguladıkları bir gerçek şudur: “Tehdit altındaki dillerin hepsi, yabancı yapısal özelliklerin yoğun biçimde kopyalanması sonucunda ortaya çıkmış değişimler sergilemektedirler. Fakat, zayıflıklarının sebebi, kopyalamadan kaynaklanan yapısal bozulma değil, sosyal işlev kaybıdır” (Johanson 42: 2002). Baskın kültürün dilinden ödünçlenen kelime sayısının çokluğuna, daha önce vurguladığımız gibi,

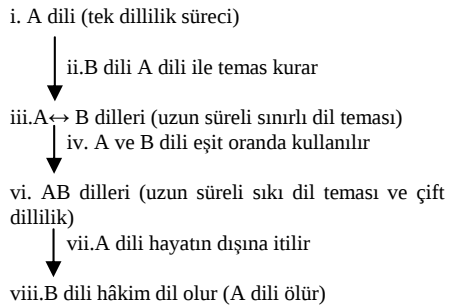
genç kuşağın doğal iletişim aracı olarak prestijli dili seçmesi eklenince, ödüncleme yapan dil (alıcı dil), kaynak (verici dil) dile dönüşür. Hem Türk tarihi hem de dünya tarihi bu tür dönüşümler yaşamış diller ve toplumlarla doludur. Aitchison (1981) bu şekilde meydana gelen olguya dil ölümü yerine dil intiharı (language suicide) adını vermektedir.¹⁶ Türk tarihinde bugünkü Bulgaristan'da, Tuna dolaylarında yaşamış olan eski Bulgar Türklerinin baskın Slav kültürünün tesiri sonucunda ortadan kalktığını tarih kitaplarımız yazmaktadır. Bu durum büyük ölçüde dil teması (language contact) neticesinde ortaya çıkan bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

Evrensel olarak, dil teması sonucunda 'dillerin birlikteliği' ve zamanla konuşucular arasında oluşan 'iki dillilik' (bilingualism) veya 'çok dillilik' (multilingualism) ¹⁷ ortaya çıkar. Toplumun fertleri arasında birden fazla dili ana dili seviyesinde bilme oranının artması, ana dilin sosyal hayatın dışına itilmesine sebep olur. Bu da baskın dil lehine tek dillilikle neticelenen bir dil değişimi ve anadili aleyhine gerçekleşen bir dil ölümü hadisesidir. Şematik olarak, bir dilin yok olmasına neden olan dil değişimi ve dil ölümü süreci şöyle özetlenebilir.

Tablo I (biyolojik ölüm süreci) ¹⁸

Tablo II (dil değişimi süreci) ¹⁹

Dil ölümü ile neticelenen biyolojik ölüm ve dil değişiminin evrensel boyutuna değindikten sonra bu sürecin Kayseri Uygur toplumunun dili için nasıl işlediğine bakabiliriz.

GÖÇLE BAŞLAYAN HAYAT VE YENİ VATANDA ANA DİLİNİN GELECEĞİ

Anavatanda Durum ve Göçün Sebepleri

Savaş ve işgaller bir toplumu yok edebilir veya sürgünde yaşamaya zorlayabilir demiştik. Yaşamak için dışa (yabancı bir ülkeye) doğru yapılan yer değiştirmeler veya göçler, çoğu zaman ekonomik değil siyasidir ve bazı durumlarda mutlak sûrette gerçekleşmesi gerekebilir. “Dünyanın bazı bölgelerinde bir toplumun ani bir şekilde yok olması veya topraklarını terketmesi ekonomik değil politik nedenlerden kaynaklanabilir. Yıkım, bir sivil savaş veya milletlerarası sıcak çatışmalar sonucunda ortaya çıkabilir” (Crystal 2000: 75). Güçlü toplumların siyâsi, ekonomik ve askerî ihtirasları yüzünden yerlerini terketmek zorunda kalan zayıf toplumlar,²⁰ kendileri için meçhul ve uzak diyarlarda yaşama mücadelesini başka boyutlarda vermeye devam ederler.

18. Yüzyıldan itibaren, Çin ordusunun saldırılarına²¹ uğrayan Doğu Türkistan Türkleri,²² gittikçe artan oranda baskı ve sindirme politikalarına maruz kaldılar. Sistemli uygulanan politikalar ve Çin ordusu ile yapılan mücadeleler sonucunda,²³ bu topraklarda eskiden beri yaşamakta olan Türk kökenli halkların sayısında azalmalar oldu, kalanların bir kısmı ise Çin hakimiyetinde yaşamak yerine, başka topraklara göçmeyi tercih ettiler. Özellikle 1949 yılından itibaren baskılar artmış, Çin ordusu ile çatışmaya giren pek çok Uygur Türkü ölmüş, yaşama veya özgürlük için mücadele etme imkanı bulamayan ve (geleceği bu topraklarda) karanlık gören bazı Doğu Türkistan Türkü, başka topraklara göçü çare olarak seçmiştir.²⁴ Baskılar Türk dili ve kullanılan Arap kaynaklı alfabenin, dolayısıyla eğitimin üzerinde yoğunlaşmıştır. 1950’li yılların ortalarından itibaren, Çin Komünist Partisi, Türkleri daha fazla sindirmeyi (Çinlileştirmeyi) politika olarak benimsemiştir. Bu da en başta eğitim alanında olmuştur.²⁵ 1950’li yılların sonlarına doğru Sovyetler ile arası açılan Çin devleti baskıyı daha da artırmış, Doğu Türkistan’daki yüksek eğitim kurumlarında eğitim dilinin Çince olmasını zorunlu hale getirmiştir. Üstelik, Türklerin kullandığı Arap kökenli alfabe yerine, Çincenin fonetik sistemine uygun Latin alfabesine geçilmesini şart koşmuş, buna itiraz eden Türk eğitimcilerin işlerine de son vermeye başlamıştır. “Çin Komünist Partisi yönetimi binlerce Uygur, Kazak ve diğer öğretim görevlilerini Sovyet yanlısı, hatta “Sovyet casusu” diye suçlayarak okuldan uzaklaştırıp, mecburi çalışma kampına göndermiştir. Ardından “Büyük Sıçırma” hareketini başlatmış, öğrenciler bile bu harekete dahil edilmiştir (Köni 2003: 5). 1966 yılına kadar Uygur Türkleri kendi ana dillerinde eğitim yapabilirken, bu tarihten sonra milliyetçilik hareketlerine yol açtığı gerekçesiyle ana dilinde eğitim yasaklanmıştır. Bu tarihte “ilk, orta ve yüksek öğretimde eğitim dili tamamen Çinceleştirildi” (Alptekin 1978: 148-49). Bununla birlikte “1983 Sinkiang-Uygur Muhtar

Bölgesi Halk Hükümeti tarafından alınan bir kararla, tekrar bugün kullanılmakta olan Arap alfabesine dönülmüştür” (Kaşgarlı 1992: 43-44).

Göç ve Yeni Topraklarda Sosyo-Ekonomik Hayat

Anavatani terkeden Türk topluluklarının başında Uygur Türkleri ve Kazak Türkleri gelmiştir. Göçün başlarında binlerce insandan oluşan kabilelerden ancak küçük gruplar istedikleri yerlere ulaşabilmişlerdir. Bugün Kayseri’de Ahmet Yesevi Mahallesi’nde²⁶ yaşamakta olan Doğu Türkistan (Uygur) Türkleri işte bu büyük göç dalgasından arta kalan insanlar ve onların çocukları ve torunlarından oluşmaktadır.²⁷

Doğu Türkistan’dan Türkiye’ye ilk göç dalgası 1954 yılında İsa Yusuf Alptekin²⁸ ve Mehmet Emin Buğra²⁹ önderliğinde gerçekleşmişti. Bugün Kayseri’de yaşayan Uygur Türkleri ise 1965 yılında Kayseri’ye ulaşmışlardır. Doğu Türkistan’ın Yarkent, Kaşgar ve Kulca bölgelerinden gelen bu kabile, yaklaşık 354 kişiden (110 aile) oluşmakta idi. 1967 yılında Kayseri’ye yaklaşık 70 kişilik bir kabile daha gelmiştir. Her iki kabile de, kendilerine önerilen Suudi Arabistan, Kanada ve Almanya seçeneklerini kabul etmeyerek, “dili, dini ve kültürü aynı köke dayanan insanların yaşadığı ülkeyi”,³⁰ yani Türkiye’yi tercih etmiştir. Daha sonraki bölümlerde görüleceği gibi, bu durum onların yeni coğrafyaya uyum süreçlerini ve dillerinin geçirdiği değişimi de farklı bir şekilde etkilemiştir. Bugün Kayseri’de küçük bir nüfusa sahip olan Uygur Türk toplumu, dil ölümü sürecini de kendilerine özgü şartlarda yaşamak durumunda kalmıştır. Dil değişimi ve dil ölümü sürecini daha iyi tahlil edebilmek için, öncelikle bu toplumun nüfus dağılımı, sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı üzerinde durmakta yarar var kanaatindeyiz.

Mayıs 2004 itibarıyla Uygur toplumunun nüfusu 700 civarındadır.³¹ İlk gelen 354 kişilik ve sonra gelen 70 kişilik kabile içerisinden yaklaşık 120 civarında Uygur Türkü, Kayseri’de vefat etmiş, çok az sayıda insan da İstanbul’a (15-20 aile) ve Ankara’ya göç etmiş durumdadır. Birkaç kişilik bir grup ise yurt dışına gitmeyi tercih etmiştir. Kayseri’de kalan nüfusun yaklaşık olarak %53’ü kadın, %47’si ise erkeklerden oluşmaktadır. Toplam nüfusun yaklaşık %60’nı 0-30 yaş grubu, %30’unu 30-50 yaş grubu, %10’unu 50 ve üzeri yaş grubu oluşturmaktadır. İlk, orta ve lise okul çağındaki çocukların tamamı okumaktadır. Buna karşılık yüksek okula giden öğrenci sayısında, orta öğretime nazaran düşüş gözlenmektedir. Halihazırda 15 civarında Uygur genci üniversitelerde okumaktadır, bunların çoğunu ise kız öğrenciler teşkil etmektedir. Bugüne kadar geçen yaklaşık 40 yılda üniversitede okumuş ve mezun olmuş yaklaşık 25-30 kişilik bir gruptan bu arada bahsedebiliriz. Üniversiteli sayısında her yıl düzenli bir artış da gözlenmektedir.

1965’ten bugüne kadar 40 yıl içerisinde sayı 700 civarına gelebildiğine göre nüfus, ölenler ve göç edenler göz önüne alındığında, yaklaşık %2,2 ile dura-

ğan-üstü bir artış hızına sahiptir. Yani ilk ve ikinci kabile ile gelen yaklaşık 400 kişilik nüfus 300 kişilik artışla 40 yıl içinde 700 olmuştur. Bu da senede yaklaşık 10 artış ile ölümler göz ardı edildiğinde yaklaşık 400 yapar, ki bu, sürgün psikolojisi içinde yaşayan, erime tehlikesini yakından hisseden bir topluluk için çok da hızlı bir artış sayılmaz. Bununla birlikte özellikle 1990’lardan sonra, toplumda çoğunlukla ekonomik sebeplerden dolayı az çocuk sahibi olma eğilimi hâkim olmaya başlamıştır. Kültürün ve dilin muhafazası noktasında nüfus sayısının önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Bütün bu sayısal veriler ışığında baktığımız zaman kaçınılmaz bir şekilde hâkim nüfus içerisinde³² erime tehlikesini derinden yaşayan bir yan kültür (alt değıl) ile karşı karşıya bulunmaktayız.

Aynı kaynaktan çıkıp farklı coğrafyalarda gelişen, aslı unsurların pek çoğunu hâlâ ortak bir şekilde devam ettiren bu iki kültür gerçekte farklı kültürleri oluşturmazlar. Farklılık yüzeyseldir ve ayrıştırıcı değıl zenginleştiricidir. Bundan dolayı Uygur Türkleri’nin kültürü için alt kültür yerine yan kültür kavramını, alt dil yerine yan dil kavramını kullanmak daha doğru olacaktır. Türkiye’de Etnik Gruplar isimli eserinde Peter Andrews 1965 yılı nüfus sayımı verilerine dayanarak, Uygur Türklerini, Kazak, Kırgız, Özbek, Azeri, Türkmen ve Yörük Türkleri ile birlikte etnik grup olarak değıerlendirir ve onları Türkiye’deki diğler gruplar (Rum, Alman, Yahudi, Arap, Rus v.d.) ile aynı kategoriye dahil eder (1992, s. 9-10). *Etnik Sosyoloji* isimli eserinde Orhan Türkdoğan (1999, 17) ve *Türkiye’nin Etnik Yapısı* isimli eserinde Ali Tayyar Önder (2002: 22-31) Andrews’un Türk asıllı küçük grupları etnik kimlik altında değıerlendirmesine karşı çıkarlar ve dil, din ve aidiyet duygusu yönlerinden bakıldığında Uygur ve diğler Türk unsurlarının farklı bir kategoride değıerlendirilmesi gerektiğini vurgularlar.

Türkdoğan ve Önder’in vurguladığı üzere ırk, dil ve din etnik yapıyı belirlemede önemli ve belirleyici roller üstlenir. Bu nedenle aynı kökten gelen, Türk ırkına mensup olan, genel Türk dilinin bir kolunu konuşan ve aynı dine inanan insanlar, sosyolojik anlamda aynı kültürü oluşturlar. Uygur Türkü ile Türkiye Türkü uzun yıllar ayrı yaşadığı için, kültürel anlamda bazı değıişmeler ve farklılaşmalar da şüphesiz olmuştur. Ancak, Andrews’un iddiasının aksine, Uygur kültürü ile Türk kültürü arasındaki ortak noktaların çokluğu bu kültürün bir alt kültür olmasını engellemektedir. Bu nedenle, bu çalışmada biz yan kültür (benzerliği ve eşitliği ifade etmesi nedeniyle) kavramını benimsedik.

Dil değıişimi ve dil ölümü sürecini doğru tahlil edebilmek için, toplumun nüfus ve eğitim yapısının yanında diğler bazı istatistikî bilgilere de ihtiyaç vardır.

Doğu Türkistan’da daha çok hayvancılık ve tarım alanında yetenek ve bilgi sahibi olan ilk göçmen gruplar, geldikleri ilk yıllarda, daha çok sanayide vasıfsız işçi olarak çalışmak zorunda kalmışlardır. Çalışabilecek grup üyelerinin

bazıları, ilk yıllarda devlet kanalıyla yerleştirildikleri küçük sanayi kuruluşlarında çalışma imkanı bulurken, bazıları ise zaman zaman Doğu Türkistan'dan getirdikleri bilgi ve becerilerle deri ve ceket imalatı ile uğraşmışlardır.³³ Bütün bunlar şunu göstermektedir: Bu insanlar ilk yıllarda, bir an önce topluma ve yeni hayat tarzına uyum sağlayabilmek için mücadele verirken, eğitim konusunda çok fazla kendilerini geliştirememişlerdir. Bu da gelecekte (yani bugün) bu alanda önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkacaktır. Yukarıda, üniversite mezunu veya halihazırda üniversitede okuyan öğrenci sayısı ile ilgili verdiğimiz oranların düşüklüğü bu nedenle olsa gerektir. Ekonomik güç bakımından, hâkim unsur içinde oldukça zayıf durumdadırlar. İçlerinden bazıları iyi bir eğitimle devletin yüksek kademelerinde görev alırken ya da ekonomik olarak güçlenirken, çoğu değişik kuruluşlarda işçi olarak çalışmaya devam etmektedir. Bu oran çalışan nüfusun %60-70'ini oluşturmaktadır. Memuriyeti seçen kişi sayısı çalışan nüfusun %3'ünü teşkil ederken, kendi işini kuran ve serbest çalışan kişi sayısı çalışan nüfus içinde %2 kadardır. Çalışan nüfus içerisinde kadınların oranı ise %2-3 civarındadır, bu ise genel nüfus içerisinde yaklaşık olarak 20-25 kadın demektir. Bununla birlikte, kadınlarda artan oranlarda hâkim kültür ile bütünleşme çabaları gözlenmekte, bu da aşağıda görüleceği üzere, çocuklarla iletişim kurmada ana dilin aleyhine bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Ana dili, anadan öğrenilen dildir ve çocuk ilk olarak hangi dili öğreniyor ve kullanıyorsa o dil onun ana dili olur. TT'de akıcı konuşmaya başlayan kadınlar, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde baskın dilin kullanımını evin içersine (özel alana) kadar böylece taşımış olmaktadır.

Kültürün ve neslin muhafazası konusunda Uygur Türkleri'nde kayda değer bazı faaliyetlerin ve gayretlerin olduğu gözlenmektedir. Geleneklere sıkı bağlılık ve onları yaşatma gayretleri yanında, Uygur kimliğini muhafaza etmek için benimsenen evlilik anlayışı oldukça önem arz etmektedir. 1965 yılından bu yana dışarıya kız vermeme veya dışarıdan kız almama konusunda oldukça kararlı davranan Uygur Türkü, iç evlilik (endogamy) anlayışını genç nesillere de aktarmış gözükmektedir. Bu yüzden dış evlilik hadiseleri %3-5'lik oranla hemen hemen yok gibidir. Bu da onların kapalı bir toplum olması noktasında önemli bir işlev görmektedir. Kültür ve dil değiştirmenin en önemli tetikleyicilerinden biri de farklı kültür grupları arasında meydana gelen dış evlilik (exogamy) olgusudur. Tarih bu tür sosyo-kültürel ilişkiler sonucunda değişen, başkalaşan toplulukların isimleri ile doludur. İki farklı kültüre, dolayısıyla iki farklı dile sahip olan çiftlerin doğan çocukları ilerleyen yaşlarda ikisini birden taşıyamamakta, kaçınılmaz olarak baskın olanı tercih etmektedir. Bu nedenle dış evlilik konusunda hassas olan eski kuşak Uygur Türkü, bunu genç kuşaklara da benimsetmeyi başaramıştır. Bu anlayış, dünyanın başka bölgelerinde dil ölümü sürecini yaşayan toplumlardaki gibi, hâkim

kültüre olan düşmanlıktan ve nefretten değil, nüfus erimesi sonucunda, asıl hedeften sapma ve Doğu Türkistan’a özgürlük davasını devam ettirememesi endişesinden kaynaklanmaktadır. Boşanma neredeyse yok gibidir, tek eşlilik ise aile kurma ve yaşatmada esas olarak kabul edilmiştir. İç evliliğe ek olarak, geldiklerinden beri, sahip oldukları millî kültürle yaşama anlayışı ve bunu muhafaza etme gayretleri de kimliğin devamı için önemli rol oynamaktadır.

Dış evlilik ileri boyutta olmadığı için (hâkim topluma nadiren kız verme söz konusu iken, kız alma yok gibidir) hemen hepsi akraba durumunda olan Uygur topluluğu düğün-dernek, bayramlaşma, ölüm gibi toplu törenlerde mümkün olduğu kadar bir araya gelme ve öz kültürü en azından bu zamanlarda genç kuşaklara tanıtmaya ve anlatmaya fırsatı bulmaktadırlar. Bu anlamda, Doğu Türkistan’dan getirilen tören ve adetlerin önemli bir kısmının biraz değişmiş olsa da, devam etmekte olduğunu söyleyebiliriz. Törenlerde özel giysilerin (dobba ‘Uygur takkesi’ ve çapan ‘bir çeşit ceket giyme gibi’) giyilmesi, millî yemeklerin (Türkistan pilavı, lağmen, mantu, samsa, çöşüre gibi) yapılması, millî çalgıların (dombura) çalınması³⁴ gibi otantik adetler, kültürün ve kimliğin devamı için kullanılan muhafız araçlar olarak algılanmaktadır. Bütün bu kültürel faaliyetlere ek olarak, öz kimliğin korunması ve Doğu Türkistan’ın sesinin dünyaya duyurulması için eğitim, basın-yayın ve dernekleşme-vakıflaşma gibi faaliyetleri de sayabiliriz.

Kayseri’deki Uygur toplumunun arasında ilk dernekleşme çabalarının 1973-77 yılları arasında yani göçten yaklaşık sekiz sene sonra olduğunu görüyoruz. Bu sürenin uzun mu, yoksa kısa mı olduğunu sosyal bilimciler daha iyi değerlendirecektir. 1980’de gerçekleşen ihtilal neticesinde Türkiye’deki diğer derneklerle birlikte Doğu Türkistanlılar Derneği de kapatılmıştır. Bu olay kendi kimliğini muhafaza etmeye çalışan bu yan kültür için oldukça ağır bir darbe olmuştur. Uzun bir süre kendilerini ifade edebilme, kültürlerini tanıtmaya ve yaşatmaya noktasında bir duraklama dönemine girmişlerdir. 1989 yılında ise dernek yeniden faaliyete geçmiştir. Kayseri merkeze bağlı olmak üzere daha sonraki yıllarda başka şehirlerde de dernek ve vakıflar kurulmuş, çalışmalarına hız verilmiştir. Bütün bu çalışmalar bütün Türkiye Uygurlarını hatta Doğu Türkistan Türklerini bir çatı altında toplamak, aradaki kopukluğu gidermek ve Doğu Türkistan’ın sesini dünyaya duyurmak içindir. Dernek ve vakıflara ilave olarak 1994 yılında yayımlanmaya başlanan Gökbayrak isimli dergi ile seslerini duyurma ve kimliklerini muhafaza etme çabaları artmıştır. İki ayda bir çıkan dergi Mayıs 2004 itibarıyla 57. sayıya ulaşmış bulunmaktadır. Dergicilik yanında fuarlara katılma, sergiler açma, Türklük kurultaylarına ve şenliklere katılma, önemli yerlerde çadırlar açma ve Uygur Türkçesi’ni Uygur çocuklarına öğretmek için kurslar açma, derneğin ve Uygur toplumunun önemli faaliyetleri arasında yer almaktadır.

KAYSERİ UYGUR TÜRKÇESİNİN ÖLÜM SÜRECİNİN İŞLEYİŞİ

“Bir topluluğun yaşadığı yerlerden sürülmesi durumunda, yaşamayı başaran sürgünlerin çoğu bir başka topluluğun merkezine doğru kayarlar. Burada bunların çoğu fakirlik ve zayıflık içerisinde yavaş yavaş kendi kültürel kimliklerini kaybederler. Yaşayabilmek için, yapabildikleri kadar kısa zamanda yeni dili öğrenirler...Eğer ilk nesil ortadan kalkarsa, kendi yerel dilleri bir nesil ileriye gitme eğilimi göstermez” (Crystal 2000: 75).

Yukarıda bahsettiğimiz, tarihî-siyasî olaylar ve sosyo-kültürel değişimlerle ilintili bakıldığında, Kayseri Uygur toplumunun ana dilinin, üç aşamada değişim ve ölüm sürecine girdiğini görüyoruz.

I. Aşama (Doğu Türkistan Yılları)

Dil ölümü süreci, Doğu Türkistan yıllarında kendini hissettirmeye başlar. İlk aşamada, bugünkü Kayseri Uygur Türklerinin yaşlıları dil kullanımı konusunda en azından devlet dairelerinde kısıtlamalar ile karşılaşmışlardır. Ama yine de ana dili bilme ve öğrenme konusunda herhangi bir eksiklik söz konusu olmamıştır. Yani ana dili kaybı anavatanda henüz gerçekleşmemiştir. Fakat bu sürecin halihazırda orada yaşayan Türkler aleyhine işlediğini belirtmekte yarar vardır. Göçle birlikte bir grup Uygur Türkünün hayatında yeni bir safha açılmıştır. Bu ilk safhanın ardından Uygur Türkçe’sinin küçük bir kolu, Anadolu’da yeni bir döneme girmiştir.

II. Aşama (Türkiye Yılları: 1965’ten 1980’lerin Ortalarına Kadar Geçen Süre)

Çalışma konumuzu teşkil eden Kayseri UT, 1960’ların ikinci yarısında, kardeş dil olan TT’nin bünyesine yerleşmiş olarak ikinci aşamaya girer. “İnsanlar yaşayabilir, fakat dilleri yine de ölebilir. Dil ölümüne neden olan ikinci grup etmenler doğrudan insanların fiziki güvenliği ile ilgili olmayabilir. Topluluk üyeleri canlı ve sağlam kalabilir (çoğu zaman kendi topraklarında da kalabilirler), fakat bununla birlikte konuştukları dil çöküşe geçebilir ve sonuçta başka bir dil onun yerini alabilir” (Crystal 2000: 77). İşte bu ikinci aşama Crystal’ın burada dikkat çektiği dil değişimi hadisesi ile büyük ölçüde örtüşmektedir.

1965 ve 1967 yıllarında iki katile halinde Kayseri’ye gelen Uygur Türkü’nün dili, önce TT ile sınırlı oranda temas kurar. Yukarıda evrensel anlamda dil ölümünden bahsederken ilk olarak kültürlerin temas ettiğini, bunun doğal sonucu olarak dillerin karşılıklı etkileşime girdiğini belirtmiştik. Dil teması (language contact) dediğimiz bu süreçte, iki dilin sürekli bir mücadele içinde olduğu görülür. “En ileri durumlarda, temasın etkileriyle, bir dilin konuşucuları diğer dil üzerinde ezici bir üstünlüğe sahip olabilir ve dil ölümü sürecinde

o dili tamamıyla ortadan kaldıracırlar.” (Trask 1999: 152) Ancak Uygur toplumu bağlamında, bu kaçınılmaz temasın, dünyanın diğer bölgelerinde olanlardan farklı şekilde cerayan ettiğini belirtmemiz gerekmektedir. Yani hem ilk karşılaşmada, hem de sonrasında bir kültür çatışması (cultural clash) olmamış, bilakis hâkim unsurun şefkat kanatları bu yan kültür için her zaman açık olmuştur. İki eski kardeş dilin karşılaşması şeklinde cereyan eden bu ilk temasta, bazı küçük anlaşmazlıklar dışında (eş sesli kelimelere farklı anlamlar vermekten doğan bazı özel durumlar gibi), genel anlamda bir çatışmadan bahsedemiyoruz.³⁵ Hâkim dilin ve kültürün bu sığınmacı toplumun diline yakınlığı, zaman içerisinde ana dili adına, aşağıda görüleceği üzere, hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

1965’ten 1980’li yılların ortalarına kadar devam eden bu aşamada, görsel³⁶ ve işitsel medyanın³⁷ Uygur toplumu üzerinde etkisi sınırlı kalırken, genç nesil eğitim ve öğretim alanında yeterli imkana sahip olamamıştır. Okullaşmanın, özellikle orta ve ileri yaş arasında yok denecek kadar az olduğu gerçeğine, yabancı bir diyarda yaşmanın verdiği sosyal ilişkilerdeki çekingenlik de eklenince, hâkim ve yan kültür arasında temas bu dönemde düşük seviyede seyretmiştir. Temasın sınırlı olması ve Uygur toplumu üyelerinin ancak iş yerlerinde ve alış veriş merkezlerinde üst kültür üyeleri ile iletişim kurmaları sayesinde, UT bu dönemde varlığını çok fazla değişmeden olduğu gibi devam ettirebilme imkanı bulmuştur. Başka bir deyişle, bu dönemde UT aleyhine bir dil bulanması (dil kirlenmesi değil) olgusu ile henüz ileri seviyede karşılaşmıyoruz. Bu dönemde, erkeklerin sınırlı oranda gerçekleşen dış çevre ile temasına karşın, kadınlar (özellikle yaşı 40’ın üzerinde olanlar) arasında üst kültür ile temas yok denecek kadar az olmuştur. Kadınlar bu dönemde çoğunlukla evde veya kendilerine ait özel alanda (private domain) yaşıyorlardı, yani mahalle dışında üst kültürün insanları ile temasları pek yoktu. Durum böyle olunca TT’yi öğrenme ve çocukları ile bu dilde temas kurma gibi bir anlayışa ve imkana sahip olamadılar. Bu dönemde annelerin, TT’yi iyi bilmedikleri için, evde çocukları ile ister istemez UT’de temas kurmaları sayesinde, TT’yi iyi derecede bilen çocukların, ana dillerinde herhangi bir tehlikeli gelişmeye şahit olmuyoruz.³⁸ Kadınlar (her zaman nüfusun çoğunluğunu oluşturmuşlardır) sadece çocukları ile değil, bir araya geldiklerinde de UT’yi kullanıyorlardı. Böyle yapmaları hem millî kimliğe olan hassasiyetlerinden, hem de yukarıda değindiğimiz gibi TT’yi bilmemelerinden kaynaklanıyordu. Ancak bu dönemde Uygur kadınları tamamıyla dış dünyaya kapalı da değillerdi. Özellikle bu dönemin genç kuşak kadınları, yeni hayata ve üst kültüre karşı ilgisiz kalamamış, zaman zaman mahalle dışına çıkarak baskın kültürü yakından tanıma ve bu kültürün bazı unsurlarını kendi hayatlarına taşıma eğilimi içerisinde bulunmuşlardır. Bugün yaşları 40’ın üzerinde olan bu kadınlar, düşük oranda da olsa çalışma sahasında yer almışlar, TT’yi ileri sevi-

yede öğrenmişler, bunun yanında kendi dillerini de akıcı bir şekilde konuşabilmişlerdir. 1970'li yılların, Türkiye'de hem ekonomik olarak hem de siyasi olarak çalkantılı geçmiş olması, Uygur toplumunu da yakından etkilemiş, onların bir süre daha kendi içlerine kapanık yaşamalarına neden olmuştur.

III. Aşama (1980'lerin Ortalarından Günümüze Kadar)

Kayseri Uygur toplumunun dili için üçüncü aşama 1980'li yıllarda başlar. Bu, Uygur çocukları arasında okullaşmanın hızlandığı, topluluk üyelerinin hakim unsur ile daha yakın ve kesintisiz temaslarının başladığı ve özellikle televizyonun hayatın her alanına girdiği bir dönemdir. 1965'ten 1980'li yılların ortalarına kadar devam eden ikinci aşamada, kelime ödünçleme şeklinde gelişen dil teması ve yavaş gerçekleşen kültürel entegrasyon, bu üçüncü aşamada kaçınılmaz bir şekilde hızlanmış, böylece dil teması tamamıyla dil aktarımına (code switching)³⁹ veya bazan dil karışımına (code mixing)⁴⁰ dönüşmeye başlamıştır. Yaşları 50'nin üzerinde olan topluluk üyeleri, 1980'lerde ve 1990'lı yıllarda bu dil aktarımı olayını daha çok kendi dilleri lehinde gerçekleştirmeye çalışırken, yaşları 30 ve altında olanlar, TT lehine bir aktarımdan yana olmuşlardır.⁴¹ Yani ebeveynler, çocuklarının hem kendi aralarında hem de aileleri ile konuşurken TT'yi tercih etmelerine, ya da UT ile konuşurken birden TT'ye dönmelerine, ilk olarak 1980'li yılların sonlarına doğru şahit olmaya başladılar. 2000'li yıllara gelindiğinde dil aktarımı olgusunun yeni yetişen nesil için artık söz konusu olmadığı gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Yani, yeni nesil, dil aktarımı yapmak yerine, doğrudan TT'yi kullanmakta, UT'de sorulan sorulara TT ile cevaplar vermekte, ihtiyaçlarını bu dille karşılamaktadır.

1980'den sonra meydana gelen sosyo-kültürel ve siyasi değişmelere, ekonomik gelişmeler de eklenince, hâkim Türk kültürü yeni bir mecrağa girmiştir.⁴² Hakim kültürde meydana gelen bu değişmeye paralel olarak, Uygur kültüründe de bazı değişmeler olmuştur. 1960'larda ve 1970'lerde ağır işleyen kültür ve dil teması, bu yıllarda hız kazanmış ve geriye dönülmez bir süreç (çift dillilik süreci) böylece başlamıştır. Aynı ailede birden fazla bireyin iş hayatında yer alması ve çocukların hâkim unsurun çocukları ile birlikte baskın dilde eğitim yapmaları, televizyon kültürünün gelişmesi, evde de gide-rek artan oranda TT'nin tercih edilmesine sebep olmuştur. Daha iyi ve rahat bir hayat için, üst kültür ile bütünleşme ihtiyacı ve bunun gerekli görülmesinin bilinç altına yerleşmesi, neredeyse tüm topluluk üyeleri arasında yaygınlık kazanmıştır. Bütün bunlara hâkim kültürün bu yan kültüre olan yakınlığı ve bu yakınlıktan doğan dayanılmaz cazibe de eklenince, Uygur toplumunun genç nesli arasında bir gevşeme ve ana diline karşı bir kayıtsızlık başgöstermiştir. Ayrıca, Çin'de uygulanan politikaların aksine, burada hâkim unsurun siyasi olarak baskı yerine, hoşgörü ve yardımı seçmesi, hâkim kültü-

rün üyelerinin de yönetimi bu anlamda destekleyici tavırlar sergilemesi, iki unsur arasını açmak yerine yakınlaşmayı sağlamış, bu yakınlık ise yan kültürün dilinin kolay bir şekilde sosyal hayatın dışına itilmesine sebep olmuştur. Durum böyle olunca Uygur toplumu arasında çift dillilik (bilingualism), 1990’lı yılların başından itibaren TT lehine tek dillik (monolingualism) şeklinde tezahür etmeye başlamıştır.

Bu süreçte, dış etkilere mümkün olduğu kadar uzak olan bir ortamda, kendilerine ait özel bir mahallede yaşıyor olmaları, UT’nin lehine olmaya devam etmiştir. Mahalleye ve kendi toplumuna olan aidiyet duygusu (bir bakıma hissedilen sürgün veya azınlık psikolojisi), başka mahalle ve semtlere dağılmayı engellemiştir. Bu da kimlik erimesinin büyük bir ölçüde yavaşlaması anlamına gelmektedir. Aynı mahallede, beraber yaşama arzusunun bir diğer nedeni de Doğu Türkistan’a (ana vatana) duyulan özlem ve orada yaşayan soydaşlara karşı duyulan mesuliyet duygusudur. Bütün bunlara rağmen, yeni yetişen nesil 1990’ların sonunda ve 2000’lerin başında dil bakımından yeterince bilgili ve bilinçli yetiştirilememiştir. Bu anlamda özellikle Doğu Türkistan Derneği bünyesinde gerçekleştirilen faaliyetler, kültürün ve dolayısıyla dilin muhafazası için büyük önem arz etmektedir. Buna karşın, çoğu zaman ana dilinde yapılmayan kültürel bazı törenler, formalite niteliğine bürünmeye başlamıştır. Yapılan faaliyetler ana dilinde yapılmadığı zaman beklenen etkiyi gösterememektedir.

Bugün her ne kadar beraber getirdikleri bazı kültürel değerleri bildikleri ve yaşatmaya çalıştıkları gözlenirse de, dil ölünce ve buradaki insanlar başka mahalle veya şehirlere göçtükçe kimliğin de yok olacağı gerçeğinden kaçamamaktadırlar. Gerçekte dili olduğu gibi muhafaza etmek oldukça zordur. Büyük ve baskın bir dilin bünyesinde, ana dilini daha uzun süre gelecek nesillere aktarmak, gerçekleştirilmesi zor bir görevdir. Dil adına pozitif gelişmelere neden olan düşünce yapısı, bir ölçüde Doğu Türkistan ile kurulan manevî bağ ve oradaki insanların bağımsızlığa kavuşması arzusudur. Davayı devam ettirmek, varlığın yegâne gayesi olunca, kimliği muhafaza etmek mümkün hâle gelmektedir. Ancak, bütün çabalar Doğu Türkistan davası etrafında yoğunlaşınca, dil bir ölçüde ikinci pozisyona itilmiş gibi görünmektedir. Kimliğin ve kültürün zırhı ve taşıyıcısı olan dil öldüğü zaman, davanın da öleceği gerçeği bir ölçüde gözardı edilmiş gibidir. Bunun bir göstergesi, göçten bu yana özellikle 1980’li yıllardan sonra, UT’yi öğreten bir kurumun oluşturulmaması, uzun süreli ve ciddi dil kurslarının açılmaması, evde çocuklarla UT ile konuşulması için yeterince çaba harcanmamasıdır.⁴³ Sistemli ve sürekli bir şekilde aileden başlayan bir dil bilinci ve dil öğretimi anlayışı yerine, doğal seyrine bırakılmış bir dil öğretimi anlayışı ebeveynler arasında

yaygınlık kazanmıştır. Doğal seyrine bırakılmış bir dil, hiç bir zaman genç kuşaklar tarafından cazip bir iletişim aracı olarak görülmez, çünkü hâkim unsurun dili onlara daha faydalı ve çekici gelmektedir.

Sonuç

Dil değişimi ve dil ölümü olgusunun evrensel boyutlarına dikkat çektikten sonra gördük ki, Kayseri’de küçük bir topluluk tarafından sınırlı oranda kullanılan UT, kaçınılmaz olarak, TT ile önce kısıtlı daha sonra ise ileri seviyede temas kurmuştur. Bu süreçte, sınırlı oranda başlayan dil değişimi sonucunda zayıf dilin, doğal olarak, güçlü dilin karşı konulamaz girdabı içersinde giderek artan oranda erimeye başladığını gördük. Gerçekte UT bugün itibarıyla henüz dil ölümü sürecini tamamlamıştır diyemiyoruz. Yukarıda vurguladığımız gibi, dil ölümünden bahsedebilmemiz için, dilin hiç kimse tarafından ana dili olarak konuşulmaması ve gelecek kuşaklara aktarılmaması şartı vardır. Bugün Kayseri Uygur toplumu içersinde, yaşları 40 ve üzeri olanlar, büyük ölçüde çift dilli (bilingual) durumdadırlar. Çift dilliliğin, zayıf dil aleyhine bir dönüşüme sebep olacağını daha önce belirtmiştik, nitekim bu çift dilliler günlük hayatta daha çok TT’yi tercih etmektedirler. Yaşları 20-40 arasında olanlarda, çift dillilik, önemli oranda TT lehinde gelişmektedir. Yaşları 20’nin altında olan nüfusun çoğunda ise UT birkaç cümle ve birkaç kelimeden ibaret gözükmetedir. Üçüncü kuşak tarafından öğrenilmeyen dilin ölmek üzere (endangered) olan diller sınıfına dahil olduğunu daha önce vurgulamıştık.

Bütün bu gelişmeler ve dönüşümlerden hareketle, Kayseri Uygur toplumunda görülen dil ölümü sürecini olumlu veya olumsuz yönde etkileyen dış ve iç etkenleri ve sonuçlarını aşağıdaki gibi yeniden özetleyip bir sonuca bağlayabiliriz.

Dil Ölümünü Tetikleyen ve Hızlandıran Dış Etkenlere Genel Bir Bakış

1. Savaş, soykırım ve sonuçta gelen göç; 2. Göç esnasında verilen insan kaybı ve az bir nüfusla güçlü bir dilin bünyesine yerleşmek; 3. Başka bir dilin bünyesinde sığınmacı (bir nevi sürgün) hayatı yaşamak zorunda kalmak; 4. Ulaşanların bir kısmını yaşlıların, kadınların ve vasıfsız insanların oluşturması; 5. Azınlık psikolojisinin tesiri ile sürgünde yaşanan paradoks; 6. Fakirlik ve işsizliğin getirdiği yaşama zorluğu ve ekmek kazanma davasının daha önemli olması; 7. Baskın dilin, iş bulmak ve iş çevrelerinde tutunabilmek için öğrenilme ve kullanılma gereği; 8. Eğitim ve medya dilinin baskın dilde olması; 9. Ana dilini öğretmede karşılaşılan maddi zorluklar (okul ve kuruluş eksikliği); 10. Baskın dilin dayanılmaz cazibesi.

Dil Ölümünü Yavaşlatan ve Uygur Türkçesinin Lehinde Olan Etkenlere Genel Bir Bakış

1. Konuşulan dilin pek çok yönden hâkim dil ile benzerlik arz etmesi ve mutlak surette yeni dili öğrenme gereğinin az hissedilmesi. Yani, ihtiyaçların UT ile de bir ölçüde giderilebilmesi; 2. Daha ilk günden itibaren Türk devletinin ve halkının sıcak temasının ve yakın ilgisinin, yabancılık çekme ve ‘diğeri’ olma psikolojisini geciktirmesi. 3. Devlet tarafından işe yerleştirilmeleri ve kendileri için özel bir mahalle kurularak, burada kapalı bir cemaat halinde yaşamalarının temin edilmesi; 4. Siyâsi ve sosyo-kültürel baskının olmaması, asimilasyon faaliyetine tâbi tutulmamaları, hatta kültürel zenginliklerini devam ettirebilmeleri için gereken önlemlerin alınması; 5. Aradan geçen 40 yıla rağmen bir çok geleneğin (düğün, ölüm, bayram gibi) büyük ölçüde devam ettirilmesi ve bunun için özellikle yaşlıların toplum içindeki saygın yerinin korunması; 6. Kapalı bir toplum özelliğine sahip olunması ve bunu devam ettirmek için mücadele edilmesi; 7. Ciddi bir cemaatçilik anlayışıyla, dışarıya kız verme ve dışarıdan kız alma konusuna soğuk bakılması. Dış evliliğin oldukça az olması, dış etkinin azalmasına ve toplumun baskın kültürün bünyesinde erimesine engel olmaktadır; 8. Doğu Türkistan davasının yegane gaye yapılması ve bu davanın devamı için kültürün ve bu arada dilin de muhafaza edilmesi gereğine inanılması; 9. Doğu Türkistan’da bir çoğunun akrabasının ve tanıdığının olması ve onlarla irtibat kurmak için UT’nin unutulmaması gereğinin her zaman akılda tutulması; 10. Bir gün Doğu Türkistan’ın kurtulacağına ve oradaki soydaşlarla yeniden irtibata geçeceklerine ve hatta oraya tekrar döneceklerine inandıkları için özellikle orta ve ileri yaş arasında dilin mutlak surette muhafaza edilmesi gerektiğine inanılması; 11. Doğu Türkistan’daki Uygur Türkleri ile (özellikle telefonda) UT ile konuşmanın oradakiler için büyük moral olduğuna, onların yalnız olmadıklarını hatırlattığına inanılması.

Uygur Türkçesini Olumsuz Etkileyen Bazı Özel Durumlar

1. İçgüdüsel olarak Türkiye Türklerinin kardeş ve TT’nin kardeş dil kabul edilmesi ve UT’yi, TT’nin lehine terketmenin gerekliliğine inanılması; 2. TT’nin bir kardeş dil olması nedeniyle pek çok ortak noktanın bulunması, bunun diller arası geçişi çok kolay hale getirmesi, bu geçişlerin Uygur toplumu üyeleri tarafından çoğu zaman farkedilmemesi ve bunun alışkanlık haline gelmesi; 3. Ekonomi, siyaset, eğitim ve medya dilinin dayanılmaz baskısını ve cazibesini yakından hissetmeleri; 4. Kardeş bir ülkede yaşamının sebep olduğu rehavet; 5. Yeni yetişen nesillere ana dilinin öğretilmesi için yeterince gayret gösterilmemesi veya az çaba ile yüksek verim elde etmeye çalışma arzusu; 6. Baskı ve zorlama ile dil öğretilemez düşüncesi ile hareket etme ve buna bağlı olarak evlerde dahi UT yerine ebeveynlerin çocukları ile TT ile

konusması, dil seçimi konusunda çocuklara serbestlik tanıma; 7. Zamanında Uygur kültürünün muhafazası için kurumsallaşılması, mevcut dernek ve çıkarılan dergi dışında kurumsal bazda pek çok eksiğin bulunması; 8. Asıl hedefin sadece Doğu Türkistan'ın sesini dünyaya duyurmak olarak belirlenmesi, hedefe ulaşmak için dile olan ihtiyacın yeterince farkedilmemesi; 9. Ana dili ve milli kültür konusunda ilgisi ve bilgisi olmayan öğrencilerin tam olarak motive edilememeleri, dil bilincinin yeterince genç beyinlere nakşedilememesi, okulda ve medyada üstün dili öğrenen genç beyinlere cazip gelmeyen cılız nitelikteki UT kurslarının önemsiz kalması; 10. Aile ortamında anlaşma dili olarak hâkim dilin tercih edilmesi; 11. Dünyanın başka yerlerinde, hâkim kültürün insanları tarafından, yanlış dil kullanımları ve aksanlı konuşmalarından dolayı alt kültür insanlarının alaya alınmasına ve dışlanmasına karşın, Kayseri Uygurları için birkaç küçük istisna dışında bu durumun söz konusu olmaması. Fakat yine de özellikle çocuklar, dalga geçilme, aşağılanma, iş bulamama veya özellikle okullarda toplum dışına itilme kaygısı ile ana dili yerine TT'nin kullanılmasını, iç dünyalarında daha doğru ve yararlı saymaktalar, bu da ana dili adına ileri yaşlarda bir dil cehaletinin doğmasına neden olmaktadır. Nitekim bugün 20 yaş altı genç ve çocuklar arasında yüzde 80 civarında bir oranla bu anlayış hâkim olmuş ve sonuçta ana dilini iyi bilen genç nesilde oran ancak yüzde 15-20 civarında kalmıştır.

Görüldüğü gibi, dış etkenler sonucunda ana dilinin kullanım alanının iyice daralması, yani sosyal hayattan dışlanarak önemsiz hale gelmesi, alt kültürü (veya yan kültürü) oluşturan fert ve toplumların bilinç altlarını olumsuz yönde etkilemekte, bu da, iç etkenlere dönüşerek, ana dili bilgisi ve bilincini şuurlatma altında sıfırlamakta ve dilin yeni kuşaklara aktarımını engellemektedir. Yeni kuşaklar tarafından öğrenilmeyen dil, can çekişen (moribund) diller arasına girmiş ve yok olmaya doğru bir adım daha atmış olmaktadır. Yukarıda üzerinde durduğumuz noktalar ışığında baktığımızda gördük ki, Kayseri Uygur toplumunun dili bu son aşamaya gelmiş, tehlikeyi en yakında hissetmeye başlamış olan diller ile aynı kaderi paylaşmaya başlamıştır.

Açıklamalar

- 1 Doğu Türkistan'da Uygur Türkleri dışında başka Türk unsurları da bulunmaktadır. Kazak, Özbek, Kırgız ve Tatar Türklerinin oluşturduğu Türk kültürü, Özkan'a göre daha çok Uygur Türkleri ve kültürü etrafında şekillenmektedir. "...dil ve kültür bakımından bütün Doğu Türkistan Türkleri Uygur Türkçesi ve kültürü etrafında bütünleşmiş görünmektedir." (Özkan 2004: 255)
- 2 Dorian (1981, 1)'in ifade ettiği gibi, dil ölümü veya dilin yok olması dünya dilleri tarihinde her devirde rastlanan olağan bir olgudur. Böyle olmakla birlikte özellikle tarihsel dil bilimcilerin çok fazla ilgisini çekmemiştir. Bu anlamda Vendryes (1934/1952) ve Terracini (1957)'yi dil ölümü üzerinde çalışma ya-

panların öncüleri sayabiliriz. Dorian’ın 1973: 1977 ve 1978 yıllarında yazdığı makaleleri topladığı *Language Death* (1981) (Dil Ölümlü) adlı eseri bu alanda yazılmış önemli eserlerdendir.

Gönnar Jarring’in 90. doğum yılı dolayısıyla, Lars Johanson’un, 1997’de yapmış olduğı konuşması (orijinali: *Discoveries on the Turkic Linguistic Map*, Swedish Research Institute in Istanbul, Publications 5. Stockholm: Swedish Research Institute in Istanbul; çevirisi: Nurettin Demir ve Emine Yılmaz (2002), *Türk Dili Haritası Üzerine Keşifler*), Türk dilinin konuşulduğu bölgelerin ve yapılan alan çalışmalarının dil değışimi (language shift) ve dil ölümlü (language death) bağlamında incelenmesi açısından oldukça önemlidir. Johanson, burada, alan çalışması ile, ölmekte olan dillerin söz varlığının tespit edilip kaydedilmesini ve dilin varlığını devam ettirebilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını öngörür. Benzer şekilde Johanson’un Mainz Türkoloji araştırmaları çerçevesinde yapmış olduğı araştırmaları ve Güneydoğı Anadolu ve Batı İran’da konuşulan Türk dilleri hakkında hazırlamış olduğı projeleri burada zikretmemiz gerekir. Bölgesel tipoloji açısından dilsel varyantların oluşma ve gelişmesine ışık tutmayı amaçlayan bu çalışmalardan, *Structural Factors in Turkic Language Contacts* (2002) oldukça önemlidir.

- 3 Bundan sonraki kullanımlarda Türkiye Türkçesi, TT kısaltması ile gösterilecektir.
- 4 Bundan sonraki kullanımlarda Uygur Türkçesi, UT kısaltması ile gösterilecektir.
- 5 “Yaşayan diller için en önemli gerçeklerden biri de sürekli değışim içinde olmalıdır. Yeni kelimeler, yeni telaffuzlar, yeni dil bilgisel biçimler, kelimelerin kazandığı yeni anlamlar ve eskilerinin yerine dile giren yeni kelimeler her zaman olağan bir durum olarak ortaya çıkar. Yaşayan bir dil için değışimden kaçmak kesinlikle mümkün değildir.” (Trask 1999: 149)
- 6 Kayseri Uygur Türk dili özelinde olaya baktığımız zaman, aynı kökten gelen iki dilden birinin yok olması, önemli bir değerin yok olmasıdır ve dramatiktir. Johanson, Türk dillerinin haritasını çıkardığı ve ölmek üzere olan Türk dillerinden bahsettiğı eserinde “İyi de dillerin yitiminin yasını neden tutalım? Gereksiz farklılıkların ve varyasyonun sınırlandırılmasını memnuniyetle karşılamamızı gerektirecek nedenler yok mudur? Ekonomik açıdan zayıf, küçük yerel birimleri kapatma zorunluluğı karşısında endişelenmek de nesi?” (Johanson 2002: 43) sorularını sorduktan sonra, “insanlığın sahip olduğı en değerli unsurlardan birisidir” diyerek, dili, hem insancıl olarak hem de bilimsel olarak önemsememiz gerektiğini vurgular. Bu önemli çalışmada, dünyanın pek çok yerinde olduğı gibi, Türk dili haritası içinde küçük gruplar tarafından konuşulan dillerin (Şorca, Fuyü Türkçesi, Sarı Uygurca ve Salarca, Eynu Türkçesi, Karaim Türkçesi gibi) sahip oldukları özel şartları ve onları bekleyen tehlikeleri yakından görmüş oluruz.

Dilin bir değer olduğunu ve mutlak surette önemsenmesi gerektiğini vurgulayan bilim adamlarından biri de Crystal'dır. O, bilim adamlarını göreve çağırırken aslında olayın dramatik olduğunu vurgulamak ister gibidir.

Bu bağlamda, Èva Csató'un Ukrayna'da yalnızca altı yaşlı Türk tarafından konuşulan Haliç Karaimcesi üzerine yapmış olduğu çalışmayı, dil ölümü tehlikesini ve dramatik yok oluşu vurgulaması açısından burada zikretmemiz gerekir.

- 7 Kuşku yok ki, biz burada Uygur Türkçesi'nin tamamen yeryüzünden silinmesi gibi bir olgu ile karşılaşmıyoruz. Bir üst dilin bir parçası veya lehçesi herhangi bir yerde varlığını devam ettiremeyebilir. "Bir yerel lehçenin belli bir bölgede ortadan kalkması, o dilin tamamen ölmesi anlamına gelmez. O lehçenin bağlı olduğu dil başka bir yerde yaşamaya devam edebilir." (Ramat 1983: 495). Bu bakımdan biz bu çalışmamızda gerçekte Doğu Türkistan'da konuşulan Uygur Türkçesinin bir lehçesinin (Kaşgar, Kulca ve Yarkent dolaylarında konuşulan dilin Türkiye'deki parçası) ölümünden bahsediyoruz.
- 8 Bu konuda geniş bilgi için bkz., (Wurm 1991: 1-17 ve 1996: 1-24), (Trask 1996 ve 1999)
- 9 Dillerin bölünerek alt gruplara ayrılması ve bir dil ailesine dönüşmesi olayının teorik zemine oturtulması ve yeni bir dilin ortaya çıkmasının sebep ve sonuçları için bkz., (Dixon 1997: 49-53 ve 58-66)
- 10 Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur. Biz dil ölümü kavramını kullanırken bir dilin zaman içinde değişikliğe uğrayarak başka bir ad altında başka coğrafyalarda kullanılmasını kast etmiyoruz. "Örneğin Latince bazan ölü bir dil olarak kabul edilmektedir, çünkü artık kullanılmamaktadır. Fakat gerçek anlamda ölmüş değildir. Sadece görünüşünü ve adını değiştirmiştir, nitekim Fransızca, İspanyolca, İtalyanca ve Sardinyaca doğrudan Latincenin torunlarıdır" (Aitchison 1989: 209). Bu anlamda bakınca biz Göktürkçenin, Eski Uygurcanın, Karahanlıcanın, Çağataycanın öldüğü sonucuna varmıyoruz. Bu diller sadece biçim ve ad değişikliğine uğrayarak günümüze kadar gelmişlerdir ve değişik bölge ve ülkelerde kullanılmaktadırlar. "Bizim dil ölümü ile kastettiğimiz bir dilin aşamalı olarak bazı değişikliklere uğraması değil, bir dilin kökten ortadan kalkması, yok olmasıdır." (Aitchison 1989: 209)
- 11 Wurm dil ölümü ve yok olmasını tetikleyen sebepler üzerinde dururken kültür teması ve çatışma (Culture contact and clash) olgusunun çok önemli olduğunu vurgular. (Wurm 1991: 4)
- 12 Bu iki sürecin işleyişini ve özelliklerini tablolar halinde açıklamalı bir şekilde aşağıda vereceğimiz için burada bu iki farklı süreçten kısaca bahsetme gereği duyduk.

Dil ölümü sürecinin işlemesi için farklı dillerin birbirine komşu olması veya iç içe yaşaması gereği büyük ölçüde önemini korumakla birlikte; halihazırda yaşadığımız televizyon, bilgisayar ve internet çağının güçlü dilleri (başta İngilizce olmak üzere) uzak mesafeli etki alanı oluşturabilmekte ve bölgeler üstü etki

mekanizmasını çok iyi kullanabilmektedir. Bugün küresel bir tehdit olarak karşımızda duran İngilizcenin bir çok yerel dil üzerinde kurduğu kültürel baskı bütün dünyayı aynı anda etkilemektedir. Bu da dil ölümü gerçeğinin canlı bir şekilde karşımızda durduğunu, yerel dillerin her zaman tehlike altında bulunduğunu, tek dil tek kültür baskısının her an hissedildiğini gösterir. İngilizcenin küresel bir tehdit olma gerçeği konusunda geniş bilgi için bkz., (Kılıç 1999: 21-29); ayrıca İngilizcenin Türkiye’deki etkisi için bkz. (Acar 2004: 1-11),

13 Bazı durumlarda ise sayıca az, fakat askerî ve siyasî olarak güçlü olan küçük topluluklar, bulundukları coğrafyada kendi dillerini, dolayısıyla kültürlerini çoğunluğa kabul ettirebilirler. “askerî ve ekonomik üstünlükten dolayı, büyük bir nüfusa sahip olmadan, küçük bir topluluk, diğer kültür üzerine baskı kurabilir....sonuçta bu baskın kültürün dili ülkenin resmî dili konumuna gelebilir.” (Crystal 2000: 77) Nitekim Memluk Kıpçak Türkleri’nin tarihte böyle bir olayı gerçekleştirdikleri görülmüştür. Orta Asya’dan çoğunlukla köle olarak getirilen Türkler zaman içerisinde, özellikle devlet kademelerinde güçlenerek ve yükselerek, yönetimi ele geçirmişler ve Kıpçak Türkçesini (Memluk Kıpçakçası) Memluk Devleti içerisinde önemli dillerden biri yapmış ve bu dille pek çok önemli eser vücuda getirmiştir.

14 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Crystal 2000: 68-90); ve (Dorian 1981: 69).

15 Bazı diller birtakım doğal afetler, hastalıklar ve ölümcül dalgalar sonucunda ortadan kalkmıştır. Bilinen bir diğer gerçek ise, dili konuşan insanların başka güçlü komşular (topluluklar) tarafından son kişi dahil öldürülmüş olmalarıdır. Johanson, baskın kültürün dilini katil dil, zayıf kültürün dilini ise kurban dil olarak adlandırır ve “çoğu ‘kurban diller’ Avrupa kökenli olmayanlardır” saptamasında bulunur. (Johanson 2002: 43) Yeryüzünde bugüne kadar yüzlerce dil ölümü hadisesi yaşanmıştır. Güney ve Kuzey Amerika’da, Afrika’da ve Avustralya’da Avrupalı kolonist toplulukların yerli halka yaptıkları, Orta Asya’da Rusya’nın Türklere yaptıkları buna örnek olarak gösterilebilir. “Avrupalı kolonistler Amerika’ya gelmeden önce, nüfus yüz milyonun üzerinde tahmin edilmektedir.” (Crystal 2000: 72), fakat yaklaşık iki yüzyıl sonra toplam yerli nüfus bir milyon civarına gerilemiştir. Bu gerileyişin sebeplerinden biri Avrupalıların getirdiği yıkıcı ve yok edici hastalıklar olmakla birlikte asıl neden beyaz adamın aç gözlü ve acımasız davranışları ve soykırıma varan faaliyetleridir. Örneğin, “Meksika’da önemli oranda pek çok yerli dil yok olmuştur. Bu yok oluşların bir kısmı işgal sırasında ve işgalin sonrasındaki soykırım, ve önemli bir kısmı da işgalin getirdiği bazı sonuçlardan dolayı olmuştur (Wurm 1996: 23). Başka bir deyişle Meksika’da 1520 yılında yaklaşık 25 milyon olan Kızılderili nüfus 1601’de bir milyon civarına gerilemiştir. “Bugün Meksika’da yaklaşık olarak 100 farklı dil konuşulmakta, bunlardan bir düzineden fazlası can çekişen (moribund) dil durumundadır.” (Wurm 1996: 23). Benzer durumlar Tanzanya’da, Avustralya’da, Yeni Gine’de, Kazakistan’da, Kırım’da

ve pek çok yerde de meydana gelmiştir. Bugün benzer durumlar neticesinde ve dünyanın giderek büyük teknolojik köye dönüşmeye başlaması ve özellikle İngilizcenin dayanılmaz baskısı ve cazibesi karşısında, diller geçmişten daha hızlı ve dramatik bir oranda yok olmaktadır. “Tahminlerimize göre, 5.000 ile 6.000 civarında olan yeryüzü dillerinin yaklaşık yarısı (yani 3.000 kadarı) değişen derecelerde tehlike içerisinde dirler.” (Wurm 1996: 4). Dünyada konuşulan ve tehlikeyi yakından hisseden dillerin bölgelere göre dağılımları, sayıları ve kendilerini bekleyen tehlikelerle ilgili olarak bkz., (Wurm 1996: 9-24)

- 16 Dil bilgisel ödünçlemeler (grammatical borrowings) ve ödünçleme biçimleri hakkında bilgi için bakınız (Trask 1996: 308-337).
- 17 İki dilli (bilingual) veya çok dilli (monolingual) kavramları duruma göre bireyler için kullanılabildiği gibi, toplumlar için de kullanılır. Genel anlamda en az iki dili ana dili seviyesinde konuşan insan veya toplum için iki veya çok dillilik kavramları tercih edilir. “Bugün yeryüzünde yaşayan toplam nüfusun yarısının iki dilli olduğu tahmin edilmektedir.” (Grosjean 1982: 57)
- 18 Burada toplumun biyolojik veya fiziksel olarak ortadan kaldırılması sürecinin dil ölümüne etkisi ve ana dilin bu süreçte geçirdiği aşamalar gösterilmiştir. (A) dili ana dili, (B) dili baskın dil olarak sembolize edilmiştir. Buna göre ana dilini konuşan altkatman (substratum) toplumun (azınlık veya yenik kültürün) dili (A), işgalden veya soykırımdan önce tek başına doğal iletişim aracı olarak her birey tarafından konuşulmaktadır. İşgalci toplumların dili (B), yerli veya yenik toplumun dili ile bir süre yan yana yaşar. Bu birliktelik esnasında temas son derece sınırlıdır ve süre çok kısadır. Bu kısa sürede ve kısıtlı temas neticesinde herhangi bir ödünçleme ya da dil değişimi olmaz, yenik ve azınlık toplum biyolojik olarak kısa süre sonra ortadan kaldırıldığı için işgal edilen topraklarda hâkim kültürün dili konuşulmaya başlar, yerli dil ise ölmüştür.
- 19 Bu tabloda dil değiştirme ve neticede meydana gelen dil ölümü süreci gösterilmiştir. Başlangıçta alt kültürün (yenik toplum, azınlıkta kalan toplum, altkatman toplum, Uygur Türkleri için yankatman toplum) dili (A), temastan önce yegane doğal iletişim aracıdır. Hâkim kültür ile kurulan ilk temas neticesinde iki dilin (A ve B dili) aynı bölgede yan yana yaşamaya başlaması sözkonusudur. Bu aşama bir bakıma karşılıklı birbirini tanıma aşamasıdır. Gerçekte ise bu ilk temaslar büyük ölçüde ve kaçınılmaz olarak baskın dil lehinedir. Uzun süren bu aşamada karşılıklı ilişki yavaş yavaş baskın dil lehine bozulmaya başlar. Alt kültürün fertleri kendi ana dilleri yanında baskın dili de öğrenmeye başlar. Bir sonraki aşamada ise alt kültür üyelerinin çoğu, hâkim kültürün dilini ana dili seviyesinde öğrenmeyi ve doğal iletişim aracı olarak kullanmayı tercih ederler. Bu aşama dil ölümünün gerçekleşmeye başladığı, alt kültürün dilinin sosyal hayattan, hatta aile fertlerinin ev içinde iletişim dili olma işlevinden uzaklaştığı ve yerine hâkim dilin (B) ikame edildiği aşamadır. Bu aşamadan sonra artık tek bir dil vardır, o da, (A) dili değil (B) dilidir. Yani kişinin kendi ana dili değil, başkasının dilidir.

- 20 Örneğin “birçok Pasifik ve Hint Okyanusu toplumları II. Dünya Savaşı ve işgaller neticesinde (Adaman Adaları’nda olduğu gibi) dil ölümlü hadisesine yakalanmıştır.” (Annamalia 1998: 23)
- 21 “Yakup Han’ın Doğu Türkistan’da kurduğu Kaşgar Devleti, onun ölümlü ile başsız kaldı. Çin kuvvetleri 1877 yılında Kaşgar’ı zabt ederek işgali tamamladılar. Bu işgal üzerine “Peking Gazette’si bütün Doğu Türkistan’ın Çin işgali altında olduğunu resmen açıkladı.” (Kuropatkin 253) (bu bilgi Saray 1995, s. 156’dan alındı). Bu tarihten itibaren Uygur Türkü, Çin’in uyguladığı politikalara karşı mücadele etmektedir. 1884’te Çin devleti, Doğu Türkistan’a “Yeni Topraklar” veya “Yeni Eyalet” anlamına gelen “Sinkiang” adını verdi. Bugün de bu topraklar, Çin ve batılı kaynaklarda bu isimle anılmaktadır.
- 22 Bugün Uygur Türklerinin nüfusu hakkında kesin rakam verilememektedir. Bunun nedeni, Çin kaynaklarının verdiği bilgilerin değışken olmasıdır denebilir. Çin’in resmî kaynaklarından alınan bilgiler kesin olmayınca, yapılan çalışmalarda nüfusla ilgili farklı sayılara ve oranlara rastlıyoruz. Genel bir fikir vermesi açısından bu kaynakların verdiği bilgileri sıralamak faydalı olacaktır. “Doğu Türkistan Türklerinin nüfusu 1950 başlarında 8.000.000 idi.” Ayrıntılı bilgi için bkz., (Alptekin 1981: 215-246). Saray’a göre bugün nüfus 15 milyon civarında olmalıdır (Saray 1995: 161). Gömeç’e göre Doğu Türkistan’daki Türklerin toplam nüfusu 9-10 milyon civarında olmalıdır (Gömeç 1997: 83). Emir Necipoviç Necip’e göre de nüfus 10 milyon civarındadır. Erkin Emet’in verdiği bilgilere göre ise, 1986 yılında yapılan sayımda, Doğu Türkistan’ın toplam nüfusu 16 milyon civarındadır. Bu nüfusun yaklaşık 10 milyon kadarı Türk topluluklarından meydana gelmektedir. Uygur Türkleri bu Türk unsuru içerisinde 7.5 milyon civarındadır. Buna karşılık Doğu Türkistan’daki Çin nüfusu yaklaşık 6 milyon civarındadır. Diğer Türk topluluklarının nüfusu ve ayrıntılı bilgi için bkz., Emet, 1997, 278-79. Hasan Eren’in verdiği bilgiye göre ise 1982’de 6 milyon olan Uygur Türklerinin nüfusu, 1990 nüfus sayımına göre 7.2 milyon civarındadır (1995, 351). Doğu Türkistan’ın 1949-1984 yılları arasındaki nüfus değışimi üzerine bir çalışma yapan İsmail Cengiz şu bilgileri veriyor: “% 2,5’luk nüfus artışıyla 1949 yılındaki 8.500.000 kişi, 1991 yılında 24.047.000 kişi olur. Bu sayının % 95’i Türk asıllı olup, 19.860.000 kişi ile Uygur Türkleri ilk sırayı tutarlar” (Cengiz 1992: 31). Lyu Zişyav’ın verdiği bilgiden (1982’de 5.957.112 kişi) hareketle, Öztürk (1997, 2) 1992 yılındaki nüfusu (% 2,5’luk artışla) 7.625.601 olarak tahmin etmektedir. Buna göre Cengiz’in verdiği bilgilerle, diğer kaynaklar arasında oldukça büyük bir fark gözükmeyle birlikte, Uygur Türk nüfusu ortalama 10-12 milyon civarında olsa gerektir
- 23 1950’li yıllarda başlayan başka ülkelere göç dalgası, baskılar 1960’lı yıllarda artarak devam ettiği için, daha da hızlanmıştır. Bunlardan bir grup ise çalışmamıza konu olan Kayseri Uygur Türkleri olmuştur. Uygur Türklerine ilave olarak başta Kazak Türkleri olmak üzere pek çok Türk Doğu Türkistan’ı terk

- etmek zorunda kalmıştır. Doğu Türkistan'dan gelip Türkiye'ye yerleşen Kazak sığınmacıların kimlik ve kültür mücadeleleri ile yaşadıkları sosyal değişme için bkz. Svanberg, 1989.
- 24 “Uygur Türkleri 1933 yılından itibaren vatan için vatandan göç etmeye başlamışlardır. Göçler, Hindistan, Pakistan, Afganistan gibi ülkelere oralardan da Türkiye ve Arabistan'a yapılmıştır. Göç edenlerin sayısı bugün 75 bine ulaşmıştır.” (Alptekin 1990: 5-27). Türkiye'ye gelen Uygur Türkleri Kanada ve Sudi Arabistan'dan gelen tekliflere rağmen Türkiye'yi tercih etmişler ve başta Kayseri olmak üzere İstanbul, Kahramanmaraş, Ankara, Konya, Niğde, Adana ve İzmir'e yerleşmiştir. Bu arada Suudi Arabistan ve Avrupa ülkelerine giden Uygur Türkleri de olmuştur. Bugün dil ölümü gerçeği onlar için de söz konusudur.
- 25 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan Türklerine uyguladığı eğitim politikaları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz Köni, 2003, 4-6, ayrıca Uygur Türkleri tarafından kullanılan alfabeler ve Uygur Türkçesi konusunda bkz Öztürk, 1994, 1-2.
- 26 Kayseri'nin Yeni Mahalle semtinde şehir fuarı bölgesine yakın bir yerde bulunan bu mahalle, önceleri Vedat Dalokay olarak adlandırılmakta idi. Halk arasında Türkistan Evleri olarak da bilinen bu mahalle, Ahmet Yesevi gibi aynı topraklarda neşet ettikleri için ve ona olan saygı ve bağlılıktan dolayı bu ismi almıştır
- 27 Doğu Türkistan'da uygulanan politikalar ve yaşanan büyük göçler hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Alptekin, 1985 ve Kazakbalası, 1980.
- 28 İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra önderliğinde başlayan göç hareketleri büyük kayıplarla Türkiye'de noktalanmıştır. 1949'da başlayan göç dalgalarından ilk kabileler 1954 yılında Türkiye'ye ulaşmıştır. “Kızıl Çin kuvvetlerine karşı koyacak yeterli güçleri olmadığından İsa Yusuf Alptekin, Urumçi'den ayrılmış ve 21 Ekim 1949'da gurbet hayatı başlamıştır. Uzun ve çetin mücadelelerden sonra İsa Yusuf Alptekin 1954 Haziran'ında Türkiye'ye yerleşmiştir.” (Yaman, Bolaç ve Esatoğlu 1998: 189)
- 29 M. Emin Buğra, esir toprakları terkederek önce Hindistan'a (1952) sığınmış, sonra da Türkiye'ye gelmiştir. Bu önemli şahsiyet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Yaman, Bolaç, Esatoğlu, 187-198.
- 30 Görüştüğümüz Uygur toplumu ileri gelenleri bu nokta üzerine sık sık vurgu yapmışlardır.
- 31 Bu makalede kullandığımız istatistiksel bilgiler, Mayıs 2004'te Doğu Türkistanlılar Derneği başkanı sayın Seyit Tümtürk, genel başkan yardımcısı sayın Oktay Bozkurt ve Gökbayrak Dergisi yayın sorumlusu sayın Abdulhakim Selçuk'la yapılan görüşme ve Uygur toplumunun önemli bir kesimi ile yapılan anket çalışmasından elde edilmiştir. Elde ettiğimiz verilerde % 5-8'lik bir yarınlma payı bulunmaktadır.

- 32 Bugün Kayseri’nin nüfusu yaklaşık 700 bin, Türkiye’nin nüfusu ise 70 milyon civarındadır.
- 33 Doğu Türkistan’da dericilikte mahir oldukları için, İstanbul’a göç eden ailelerin hemen tamamını bunlar oluşturmuştur
- 34 Düşünlerde karışık adetlerin (Türk-Uygur) uygulanmaya başlandığı gözlenmektedir. Yine de erkek ve kadınlar ayrı ayrı toplanmaktadır, çalgı artık çalınmamaktadır. İlk gelen kafilde içerisinde çalgı çalmayı bilenler öldüğü ve yeni nesil geleneksel çalgıları çalmayı bilmediği için bu adet terk edilmiştir.
- 35 Bu konuda bilgi kaynağımız, 1960’larda Türkiye’ye gelen ilk neslin ileri gelenleri olmuştur. Yaşları 40’ın üzerinde olan (özellikle 60 ve üzeri olan) toplumun erkek üyelerinin verdiği bilgiye göre dil yönünden bir kaç ufak tatsız olay dışında hâkim unsurun üyeleri ile herhangi ciddi bir olay yaşamamışlar, aksine her zaman hoşgörü ve yardımseverlik ile karşılanmışlardır. Bu hoşgörü ve kardeşçe yaklaşım hayatın kolaylaşması adına olumlu iken, dilin muhafazası noktasında rehavete sebep olduğu için olumsuz bir etkiye sebep olmuştur.
- 36 1970’li yıllarda ve 1980’lerin ilk yarısında, tek kanallı televizyonun (gerçekte bu dönemde televizyonu olan ev sayısı oldukça sınırlı idi), günün ancak belli saatlerinde yayında olması ve işlediği konular noktasında bu misafir topluma (özellikle genç kuşaklar yönünden) çok cazip gelmemesi nedeniyle, dile olan etkisi oldukça sınırlı kalmıştır. Daha sonra, televizyonun renklenmesi, yeni ve özel kanalların yayına başlaması, Uygur toplumunun dili için yeni ve tehlikeli bir aşamanın başlaması anlamına gelecektir.
- 37 Televizyon başta olmak üzere, medyanın günlük acımasız baskısı tarafından güçlendirilen baskın kültürün dili hayatın her alanına sızır.” (Crystal 2000: 78).
- 38 Bugün yaşları 45-50 civarında olan Doğu Türkistan Derneği başkanı Seyit Tümtürk, genel başkan yardımcısı Oktay Bozkurt ve Gökbayrak Dergisi sorumlusu Abdulhalim Selçuk küçük yaşlarda gelmiş olmalarına rağmen, o yıllarda anne ve babalarının Uygur Türkçesindeki yetkinlikleri sayesinde ve Türkiye Türkçesindeki yetersizlikleri nedeniyle bugün Uygur Türkçesini akıcı bir şekilde konuşabilmektedirler.
- 39 “Bir konuşma esnasında sürekli olarak iki dil arasında gidip gelmek ve her iki dili duruma göre kullanmak demektir.” (Hamers and Blanc 35). “Bazı konuşucular konuştukları kişiye veya topluma göre, bulundukları yere göre ve konuştukları konuya göre iki dil arasında gidip gelebilirler. İşte bu dil atlamasıdır (code switching).” (Trask 1999: 37).
- 40 “Bir konuşma esnasında bir dilin unsurlarını, özellikle isim soylu kelimeleri, başka bir dilin unsurları ile karıştırmak demektir.” (Hamers and Blanc 1989: 35)

- 41 Bu dönemde yaşlılar, konuşma TT’de gerçekleşiyorsa, hemen UT’ye dönmeyi tercih ederken, ikinci nesil gençler tam tersi bir yaklaşımla UT ile yapılan bir sohbette atlamalar yaparak TT’yi kullanmaktadırlar
- 42 Geçmişten günümüze Türk toplumunda meydana gelen sosyal değişimler ile ilgili pek çok çalışma bulunmaktadır. Çalışma konumuz Türkiye’de sosyal değişmeyi özel anlamda içermediğinden, konu ile ilgili daha geniş bilgi için Türkiye’nin toplumsal yapısını inceleyen çalışmalara bakılabilir. Türkiye 1980’lerde hiç kuşkusuz farklı bir sosyo-kültürel ve ekonomik safhaya girmiştir. Türk toplumunda meydana gelen sosyo-kültürel değişimler için bkz., Güvenç, 1976, Erkal, 1984, Erkal, 1990, Türkdogan, 1972, Gümüsoğlu, 2001; ayrıca sosyal değişiminin değişik boyutları için bkz., Malinowsky, 1954, Vago, 1980, Schmidt & Hersh, 2000.
- 43 Kur’an kurslarında zaman zaman küçük çaplı UT öğretimi ve 2001 yılında 6-12 yaş arası çocuklar için açılan UT kursu sayabileceğimiz faaliyetlerdendir. Gerçekte, 40 yıllık süre içinde, sadece 2001 yılında açılan üç aylık yegane UT kursuna, başlangıçta 60 civarında öğrencinin ilgi göstermesi, kursun sonlarına doğru bu sayının üçte bir oranına düşmesi, dil ölümü hadisesinin gerçekleşmekte olduğunu açıkça göstermektedir. Üstelik bu kurs sadece 6-12 yaş arası çocuklara yönelik olmuş, basit kelimeleri ve basit cümle yapılarını içermiştir. Yani bu kurs, ileri seviyede dil öğretimini ve UT’yi akıcı bir şekilde doğru kullanmayı hedeflememiştir. Bu anlamda şehirde bulunan Üniversite ile temas ve işbirliği sınırlı kalmış, her iki tarafın bu bağlamda ihmali olmuştur. 1990’lı yılların başlarında Üniversitenin yakın ilgisi olmuş, bazı paneller düzenlenmiştir, fakat bu hiç bir zaman yeterli olmamış, bir süre sonra da ilgi ve ilişki tamamen kesilmiştir.

Kaynakça

- ACAR, Keziban (2004), “Globalization and Language: English in Turkey”, *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2004/1 Bahar.
- AITCHISON, Fean (1981), *Language Change: Progress or Decay?*, Fontana Paperbacks, New York.
- ALPTEKİN, Erkin (1978), *Uygur Türkleri*, İstanbul.
- _____ (1990), *Doğu Türkistan’dan Hicretimizin 40. Yılı*, Kayseri.
- ALPTEKİN, İ.Y (1981), “Doğu Türkistan Davası”, *Hayıt*, İstanbul.
- _____ (1985), *Esir Doğu Türkistan İçin*, derleyen M. Ali Taşçı, Doğu Türkistan Neşriyat Merkezi, İstanbul
- ANDREWS, Peter Alford (1992), *Türkiye’de Etnik Gruplar*, Çev. Mustafa Küpüşoğlu Ant yay. Ankara.

- ANNAMALIA, E.(1998), “Language Survival in India: Challenges and Responses”, in *Studies in Endangered Language*, Hituzu Syobo, Tokyo, (eds)Kazuto Matsumura (eds), V.3.
- CENGİZ, İsmail (1992), “Doğu Türkistan’ın 949-984 arasındaki nüfus değişimi II”, *Doğu Türkistan’ın Sesi*, C.. IV/31
- CRYSTAL, David (2000), *Language Death*, Cambridge Univ. Press,Cambridge.
- CSATÓ, Éva Agnes (1998), “Das gesprochene Halitsch-Karaimisch”, *Türk Dilleri Araştırmaları* 8.
- DORIAN, Nancy C. (1973), “Grammatical Change in a Dying Dialect” *Language*, V. 49, 414-438.
- _____ (1978), “The Fate of Morphological Complexity in Language Death: Evidence from East Sutherland Gaelic”, *Language*, V. 54, 590-609.
- _____ (1981). “Language Death. The Life Cycle of a Scottish Gaelic Dialect, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, XIV + 206.
- _____ (1977), “The Problem of the Semi-Speaker in Language Death”, in DRESSLER, Wolfgang U. & WODAK-LEODOLTER, Ruth (1977) *International Journal of the Sociology of Language*, V. 12.
- EDWARDS, J. (1992), “Sociological Aspects of Language Maintenance and Loss: Towards a Typology of Minority Language Situations”, in *Maintenance and Loss of Minority Languages*, (eds) Willem Fase, Koen Jaspaert ve Sjaak Kroon, Benjamins Press, Amsterdam, 37-54.
- EMET, Erkin (1997), “Doğu Türkistan Özerk Cumhuriyeti”, *Yeni Türkiye*, C. II, Temmuz-Ağustos.
- ENGLAND, Nora (1998), “Mayan Effort Toward Language Preservation”, in *Endangered Languages: Current Issues and Future Prospects*, Lenore Grenoble and Lindsay Whaley (eds), 99-116.
- EREN, Hasan (1995), “Çağdaş Türklerin Sayısı”, *Türk Dili*, S. 530, Nisan.
- ERKAL, Mustafa (1984), *Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme*, Mayaş yay.,Ankara.
- _____ (1990), *İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri*, Ankara.
- GÖMEÇ, Saadettin (1997), *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, 2. Baskı, Akçağ, Ankara.
- GROSJEAN, F. (1982), *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*, Harvard University Press, Cambridge, MA, and London.
- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs (2001), *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, Bağlam Yay., 1. Baskı
- GÜVENÇ, Bozkurt (1976), *Sosyal Kültürel Değişme*, 1. Baskı, Gündoğan Yay., Ankara

- HAMERS, J. F. & BLANC, M.H.A.(1989), *Bilinguality and Bilingualism*, revised edition, Cambrigde University Press, Cambridge.
- JOHANSON, Lars (2002), *Türk Dili Haritası Üzerine Keşifler*, (orjn. *Discoveries on the Turkic Linguistic Map*), çev. Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, Grafikler yay, Ankara
- _____ (2002) *Structural Factors in Turkic Language Contacts*. (Bernard Comrie'nin tanıtım yazısı ile) London: Curzon.
- KAŞGARLI, Sultan Murat (1983) *Modern Uygur Türkçesi Grameri*, İstanbul 1992, s.43-44; *Uygur Yéziginin Élipbesi ve Uygur Edibiy Tilinin İmla Kaidesi*, Pekin 1983
- KAZAKBALASI, G.C. (1980), *Göçten Sonra*, Büyük Türkeli Yay., İstanbul
- KILIÇ, Filiz (1999), "Küreselleşme ve Dil", *KÖK Araştırmaları I/1(Bahar)*, 21-29
- KÖNİ, Hasan (2003), "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uygurlara Uyguladığı Eğitim Politikası", *Gökbayrak*, 54/Temmuz-Ağustos
- KUROPATKIN, A.N. (1882), İng. Terc., Kalküta.
- MALINOWKSY, B. (1954), *The Dynamics of Cultural Change*, Yale University Press.
- MALMAKER, Kirsten (1991) *The Linguistics Encyclopedia*, Routledge, London-New York.
- MCMAHON, April (1994), *Understanding Language Change*, Cambridge University Press, Cambridge.
- NECİP, Emir Necipoviç (1995), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Rusçadan çev. İklil Kurban, TDK yay., Ankara
- ORALTAY, Hasan (1961), *Doğu Türkistan Kazak Türkleri*, İstiklâl Matbaası, İzmir.
- ÖNDER, Ali Tayyar (2002), *Türkiye'nin Etnik Yapısı*, Pozitif Yayınları 4. Baskı, İstanbul.
- ÖZKAN, Nevzat (1997), *Türk Dünyası; Nüfus, Sosyal Yapı, Dil Edebiyat*, Geçit Yayınları, Kayseri.
- _____ (2004), *Türk Dilinin Yurtları*, Akçağ, Ankara.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (1997), *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, TDK yay., Ankara
- ÖZTÜRK, Rıdvan (1994), *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, TDK yay., Ankara
- RAMAT, Anna Giacalone. (1983), "Language Shift and Language Death", *Folia Linguistica*, C. XVII, Mouton Publishers, Roznan, Poland, 495-507.
- SARAY, Mehmet (1992), *Atatürk ve Türk Dünyası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- SCHMIDT, Johannes Dragsbaek & HERSH, Jacques (2000), *Globalization and social change*, London ; New York: Routledge, 2000. Svanberg, Ingvar (1989) *Kazak Refugees in Turkey: A Study of Cultural Persistence and*

- Social Change*. Studia Multiethnica Upsaliensia, 8. Uppsala: Almqvist & Wiksell International.
- TERRACINI, Benvenuto (1957), *Come Muero Una Ligua. Conflitti di Lingue e di Cultura*, Venezia, Neri Pozza.
- TRASK, R.L. (1999), *Key Concepts in Language and Linguistics*, London-New York.
- _____ (1996), *Historical Linguistics*, Arnold Press, London, New York, Sydney, Auckland.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1988), *Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme*, Türk Dünyası Araştırmaları vakfı yay, İstanbul.
- _____ (1999), *Etnik Sosyoloji*, Timaş yayınları, İstanbul.
- VENDRYES, Joseph (1934/1952), “La Mort des Languages” (1934), *Choix d’etudes linguistiques et celtiques*, Klincksieck, Paris, (1952), 39-50.
- WURM, Stephen (1991), “Language Death and Disappearance: Causes and Circumstances”, in *Endangered Languages*, (ed) Robert Robins and Eugenius Uhlenbeck, Berg Press, Oxford, New York.
- _____, (1996). *Atlas of the World’s Languages in Danger of Disappearing*, Unesco Publishing/Pacific Linguistics, Paris, Canberra.
- VAGO, Stevan (1980), *Social change*, Holt, Rinehart, and Winston, New York
- YAMAN, Ertuğrul; BOLAÇ, Kemal; ESATOĞLU, Ahsen (1998), *Türkiyedeki Türk Dünyası*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- ZİŞYAV, Lyu (1987), *Uygur Tarihi I*, Şincan

The Community of Uyghur Turks Living in Kayseri in The Context of Language Death

Assist. Prof. Dr. Ferhat KARABULUT*

Abstract: Like a living organism, a language can be born, and when it finds an opportunity, it can rapidly grow. But, if it loses out its own environment where it can safely live, it will not have a chance to be spoken forever. As a result of China's occupation, oppression and policies which have not given permission to Turks of East Turkistan to live in their own land at liberty for centuries, some small groups such as Uyghur, Kazakh and Kirghiz Turks tried to leave the land and have chosen to live in a foreign country in peace. Uyghur Turks have come to Kayseri and settled down there since 1965. This study deals with Uyghur Community living in Kayseri and their language in terms of the process of language shift and language death.

Key Words: Uyghur Turkish, Uyghur Turks, East Turkistan, Kayseri, Language Death, Language Shift

* Celal Bayar University, Faculty of Science and Letter / Manisa

Уйгурско Турецкое общество, проживающее в Кайсери в связи с омертвлением языка.

**Помощник Доцента, Доктор Ферхат
Карабулут***

Резюме: Язык рожденный и развивающийся как живой организм, не имея подходящих условий для продолжения теряет своё существование. В результате политики, проводимой долгое время Китайской Республикой, часть турков проживающих в Восточном Туркестане была вынуждена покинуть родину. Часть Уйгурских Турков предпочла жить в достатке на других землях, нежели в неволе на родине и приехав в Турцию, поселилась в Кайсери. Эта работа рассматривает это маленькое турецкое общество проживающее с 1965 года в Кайсери и их родной язык в связи с омертвлением языка.

Ключевые слова: Уйгурский Турецкий язык, Уйгурский Турок, Восточный Туркестан, Кайсери, Изменение языка, омертвление языка

* Университет имени Джелаль Байара, Факультет Естественных и Литературы, Учитель Турецкого языка и Литературы, Маниса

